

وضعیت‌شناسی بروز و علل فساد اداری در سازمان‌های دولتی؛ مطالعه موردی در استان کردستان

دکتر سعید خانی^۲

چکیده

بررسی‌ها نشان می‌دهد که نظام اداری از مسأله فساد اداری رنج می‌برد. این مسأله پیامدهای زیان‌باری را در عرصه‌های مختلف بر جای گذاشته و مانعی اساسی در راه توسعه اقتصادی در چشم‌انداز بیست‌ساله نظام است. مقاله حاضر وضعیت بروز و علل فساد اداری در سازمان‌های دولتی استان کردستان را بررسی کرده است. با الهام از رویکردهای نظری، نظریه‌های مبنی بروز و گسترش فساد اداری در سه سطح کلان، متوسط و خرد تدوین شد. مطالعه به روش کمی و با راهبرد پیمایش در فاصله زمانی ۹۶-۱۳۹۵ انجام گرفت و برای سنجش متغیرها از رویکرد «فساد ادراک‌شده» استفاده گردید. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته از ۲۴۲ نفر از شهروندان ۲۵ الی ۶۴ ساله ساکن در شهرهای سنندج، سقز، مریوان، بیجار و قروه که به شیوه نمونه‌گیری ترکیبی برگزیده شدند، جمع‌آوری شد. پرسشنامه تحقیق نیز از طریق اعتبار محتوا، اعتبار عاملی و ثبات درونی مورد محک و تأیید قرار گرفت و داده‌ها در نرم‌افزار SPSS تحلیل شدند. نتایج تحقیق نشان داد که؛ اولاً، میزان بروز فساد اداری در سازمان‌ها و ادارات دولتی استان کردستان بسیار زیاد و از نظر آماری معنی‌دار است. ثانیاً، از دید مردم، ضعف کنترل‌های بیرونی، سست شدن ارزش‌های اخلاقی، فردگرایی زیاد، نابرابری اقتصادی، وجود فرهنگ فساد (قوم‌گرایی)، نداشتن امید به آینده، و ضعف کنترل‌های درونی از جمله دلایل بروز فساد اداری است. تحلیل رگرسیون چندمتغیره هم نشان داد که سه متغیر کنترل‌های بیرونی، ارزش‌های اخلاقی و نابرابری دارای بیشترین اثر بر متغیر وابسته بوده و حدود ۷۱ درصد از تغییرات میزان بروز فساد اداری را پیش‌بینی می‌کنند. نتیجه این‌که، تحقیق حاضر از پشتوانه نظری و تجربی قوی برخوردار بوده و با توجه به زمینه‌های بروز و گسترش مسأله، برای مقابله با آن، راه‌حل‌هایی ارائه شده است.

واژگان کلیدی: وضعیت فساد اداری، فساد ادراک‌شده، علل بروز فساد اداری، سازمان‌های دولتی، استان کردستان.

۱- این مقاله مستخرج از پروژه پژوهشی «آسیب‌شناسی فساد اداری در سازمان‌های دولتی استان کردستان؛ علل، پیامدها و راه‌های کنترل آن» که با حمایت سازمان بازرسی کل کشور و همکاری بازرسی کل استان کردستان به انجام رسیده است، می‌باشد.

۲- استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه کردستان - s.khani63@gmail.com

مقدمه

اگرچه تعاریف اولیه از فساد اداری به زمان ارسطو و به ویژه ماکیاولی در دوره رنسانس برمی‌گردد، اما ظهور و گسترش آن مقارن با ظهور دولت‌ها و بوروکراسی اداری دانسته شده است (حسینی هاشم‌زاده، ۱۳۹۴: ۳۸). آدام فساد اداری را انحراف از هنجارها، معیارها و اقدامات بوروکراسی مدرن می‌داند (آدام^۱، ۱۹۸۹: ۴۴۲). بانک جهانی، فساد اداری را به‌عنوان «سوءاستفاده از قدرت عمومی برای بهره‌گیری خصوصی» و «پیشنهاد دادن، دریافت، یا تقاضای هر چیز با ارزش برای تأثیرگذاری بر روی رفتار یک کارمند دولتی در فرایند انجام یک کار یا قرارداد» تعریف کرده است (پایگاه ضد فساد سازمانی^۲، ۲۰۰۳). در تعریفی دیگر، فساد اداری، انجام دادن اعمال اداری توسط مأموران دولتی به شکل ناقص و غیرصادقانه دانسته شده است (کمیسیون مستقل ضد فساد^۳، ۱۹۹۸: ۲۲).

فساد اداری پیامدهای زیان‌باری همچون انحطاط ارزش‌های اخلاقی، کاهش اعتماد مردم، رواج بی‌تفاوتی، تبلی و بی‌کفایتی در جامعه، از بین رفتن سرمایه اجتماعی، ایجاد بی‌انگیزگی و بدبینی در اجتماع، کاهش رقابت‌پذیری و توسعه اقتصادی-انسانی، کاهش اثربخشی دولت‌ها در هدایت امور و ناکام ماندن تلاش‌های فقرزدایی را به همراه دارد. بررسی‌های انجام‌گرفته حکایت از آن دارد که در شکل‌گیری فساد اداری به‌طورکلی عوامل فرهنگی و محیطی، شخصیتی، اداری و سازمانی اعم از عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی و عوامل اقتصادی و سیاسی نقش دارند. برخی از این عوامل را در آیینۀ مطالعات می‌توان این‌گونه برشمرد؛ پایین بودن سطح زندگی کارمندان دولت نسبت به برخی از شهروندان، خویشاوندسالاری، وسعت دامنه دخالت‌های دولت در تصدی امور، تساهل نسبت به فساد، سوءمدیریت، عدم شفافیت و پاسخ‌گویی دولت در برابر عملکرد خود، احساس بی‌عدالتی در ادارات دولتی، قوانین ضعیف و دست‌وپاگیر (بوروکراسی اداری)، شرایط تورمی و عدم ثبات اقتصادی، ضعف مدیریت به دلیل نبود دانش شغلی و تخصصی، عدم احساس مسئولیت، عدم اعمال نظارت و کنترل مستمر و همه‌جانبه درون‌سازمانی و برون‌سازمانی و یا نبود نظام نظارت و کنترل

1 - Adam

2 - Anti-Corruption Online

3 - Independent Commission against Corruption

اثربخش در گردش امور مالی، کم‌توجهی (یا بی‌توجهی) به انتصاب مدیران و کارکنان در مشاغل حساس، عدم برخورد مؤثر مدیران و مسئولان با متخلف و اغماض و چشم‌پوشی بی‌مورد از تخلف و در نتیجه امکان تکرار آن، کلی و مبهم بودن قوانین، عدم تدوین آیین‌نامه‌های اجرایی مندرج در قانون در موعد مقرر، عدم هماهنگی لازم در ادامه مبارزه با فساد در انجام اصلاحات، عدم رعایت شایسته‌سالاری در انتصاب مدیران، ضعف در نظارت بر عملکرد دولت توسط قوای دیگر و نهادهای مدنی، عدم توجه به شایستگی‌ها در استخدام و ترفیع افراد، پایین بودن سطح دموکراسی در جامعه، فراهم بودن بستر فساد در جامعه، افراط در وضع قوانین و محدود کردن بخش خصوصی، حرص، طمع و مادی‌گرایی (طالقانی و دیگران، ۱۳۹۳؛ عباس‌زادگان، ۱۳۸۴؛ زاهدی و دیگران، ۱۳۸۸؛ حبیبی، ۱۳۷۵؛ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۷؛ ربیعی، ۱۳۸۳؛ رسولی، ۱۳۸۴؛ رهبر و دیگران، ۱۳۸۱؛ خدادادحسینی و فرهادی‌نژاد، ۱۳۸۰؛ هییود، ۱۳۸۱؛ سازمان بازرسی کل کشور، ۱۳۷۹؛ سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۸۰؛ گوئل و راییش^۱، ۱۹۸۹؛ شاه^۲، ۲۰۰۶؛ آلبرتو و دی‌تلا^۳، ۱۹۹۷؛ آدسرا و دیگران^۴، ۲۰۰۳؛ بریور و دیگران^۵، ۲۰۰۷؛ تانزی^۶، ۱۹۹۴).

بنابر تحقیقات انجام‌شده توسط مائورو^۷ (۲۰۰۲)، و همچنین براساس گزارش سازمان بین‌المللی شفافیت^۸ نظام اداری ایران از فساد رنج می‌برد. علاوه‌براین، پیمایش‌های درون‌کشوری نیز نشان می‌دهد که ادراک عمومی از سلامت اداری در ایران چندان مطلوب نیست (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۹). بدیهی است که وجود این مسأله در نظام اداری کشور، برای دستیابی به توسعه که مدنظر دولت در چشم‌انداز بیست‌ساله نظام است، مناسب نبوده و مانعی اساسی در راه رسیدن به توسعه اقتصادی است. نظر به مسائل فوق و با توجه به خلأ تحقیقات جامع به‌ویژه در

1 - Goel & Rich

2 - Shah

3 - Alberto & di Tella

4 - Adsera, Boix & Payne

5 - Brewer, Choi & Walker

6 - Tanzi

7 - Mauro

8 - Transparency International Organization

استان کردستان، تحقیق حاضر در راستای شناخت وضعیت میزان بروز فساد اداری و دلایل آن در سازمان‌های دولتی استان کردستان انجام گرفته و به دنبال پاسخ به این سؤالات بوده است: ۱) وضعیت فساد اداری در سازمان‌های دولتی استان کردستان از دید مردم چگونه است؟ و ۲) دلایل بروز فساد اداری در سازمان‌های دولتی استان کردستان از دید مردم کدامند؟

مروری بر مطالعات پیشین

در جدول ۱، برخی از مهم‌ترین تحقیقات انجام شده داخلی و خارجی در دهه اخیر در خصوص فساد اداری همراه با نتایج آن‌ها آمده است. بسیاری از آن تحقیقات به عوامل اثرگذار بر فساد اداری پرداخته و بر روی عوامل خاصی همچون اجتماعی، فردی، سازمانی و مدیریتی بیشتر تأکید کرده‌اند و مواردی همچون ویژگی‌های زمینه‌ای، فرهنگی، قانونی و حقوقی را نادیده گرفته‌اند. از سوی دیگر، بیشتر آن مطالعات به ندرت هم به سنجش وضعیت و هم عوامل اثرگذار بر فساد اداری پرداخته‌اند. همچنین، ناآشنایی محققان با نظریه‌هایی که برای تبیین فساد اداری مورد استفاده قرار گرفته‌اند از یک سو و نداشتن رویکرد نظری در مطالعه فساد اداری از سوی دیگر، از ضعف‌های پژوهش‌هایی است که به مطالعه این پدیده در ایران پرداخته‌اند. جامعه و نمونه آماری بسیاری از تحقیقات انجام شده صرفاً کارمندان ادارات و دستگاه‌های دولتی است، و کمتر از دیدگاه سایر اقشار و مردم جامعه به موضوع نگریسته شده است. به علاوه، برخی از آن تحقیقات تنها گرایش به فساد اداری یا دیدگاه افراد مورد مطالعه در مورد فساد اداری را بررسی کرده‌اند. تحقیق حاضر با مدد گرفتن از روش‌های کتابخانه‌ای - اسنادی و همچنین روش‌های توصیفی - پیمایشی، هم میزان و سطح «فساد ادراک شده»^۱ و هم گرایش به فساد را با در نظر گرفتن سایر عوامل احتمالی مؤثر بر آن مورد بررسی قرار داده و سعی می‌کند به ارائه راهکارهایی کاربردی برای کنترل فساد اداری بپردازد. علاوه بر این، تحقیق حاضر در استان کردستان انجام گرفته و چون در این زمینه با خلأ تحقیقاتی مواجه هستیم، محیطی قابل توجه برای تحقیق به حساب می‌آید.

جدول ۱) برخی از مهم‌ترین تحقیقات انجام شده داخلی و خارجی در دهه اخیر در خصوص فساد اداری

مطالعه	ردیف و عنوان	(محققین)	مکان و زمان	مهم‌ترین نتایج
داخلی	۱) عوامل مؤثر بر بروز فساد اداری	ابراهیم زاده و دیگران	دستگاه‌های دولتی کل کشور، ۱۳۹۵	ارتباطات، عوامل ساختاری و روانی، فرهنگ سازمانی، نظام پرداخت، سیستم نظارت، فرصت، و تمایل به فساد
	۲) عوامل اجتماعی مؤثر بر فساد اداری	خدری و دیگران	سازمان‌های دولتی شهرستان سنندج، ۱۳۹۴	فساد اداری در سطح پایینی قرار داشته، و فرهنگ سازمانی، روابط خویشاوندی، ضعف در اعتقاد به باورها و ارزش‌ها، فقدان نظارت و کنترل مؤثر و کارآمد و سطح کیفیت زندگی عوامل مؤثر بر فساد اداری بوده‌اند.
	۳) گرایش دانشجویان به فساد اداری و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن	حسن دوست فرخانی و یزدان پناه	دانشگاه شهید باهنر کرمان، ۱۳۹۳	فقدان تناسب بین اهداف و وسایل، تعلق اجتماعی، تعهد اجتماعی، ناکامی‌های منزلی و انسجام اجتماعی
	۴) عوامل فردی و سازمانی مؤثر بر فساد اداری	طالقانی و دیگران	شعب بانک سپه استان قم، ۱۳۹۳	عوامل فردی: پایداری اعتقادی، ویژگی شخصیتی، سبک ارتباطی، سبک رهبری و کیفیت زندگی کاری، و عوامل سازمانی: نظام‌های کنترل و نظارت، نظام حقوق و دستمزد و فرایندها و شیوه‌های کاری
	۵) عوامل رفتاری و ساختاری مؤثر در بروز فساد اداری	خنیفر و دیگران	سازمان‌های دولتی استان تهران، ۱۳۸۸	عوامل رفتاری: پایداری اعتقادی، ویژگی شخصیتی، سبک ارتباطی، سبک رهبری و کیفیت زندگی، و عوامل ساختاری: وضعیت قوانین و مقررات، میزان انطباق پُست با شرایط احراز، شیوه ارتقا و رشد، و نحوه کنترل
	۶) عوامل اجتماعی مؤثر بر فساد اداری	حقیقتیان و دیگران	سازمان‌های اداری شهر یزد، ۱۳۹۱	فساد اداری در سازمان‌های مورد مطالعه بالا بوده و متغیرهای سطح تحصیلات، سن، وضع تأهل، تعهد سازمانی، تمکن مالی و رضایت شغلی مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر فساد اداری (در جهت معکوس) بوده‌اند.
داخلی	۷) علل فساد اداری و روش‌های کنترل آن از دیدگاه مدیران	فرهادی نژاد و لنگرزان	دستگاه‌های اجرایی خراسان رضوی، ۱۳۹۰	نبود وجدان کاری، احساس کارکنان دولت در مورد وجود نابرابری اقتصادی در مقایسه با افراد شاغل در سایر بخش‌ها، عدم پایداری جامعه به رعایت موازین شرعی و قانون‌گرایی به عنوان معضلی فرهنگی
	۸) شناسایی عوامل مؤثر بر فساد مالی	رهنورد و دیگران	دستگاه‌های اجرایی تهران، ۱۳۸۹	تمایل مدیران به حفظ قدرت، ضعف سیستم‌های نظارتی، ضعف پاسخ‌گویی، انحصارطلبی و عدم شفافیت، بوروکراسی شدید و ناکارآمدی مدیریت منابع انسانی
	۹) عوامل مدیریتی و سازمانی مؤثر بر فساد اداری- مالی	عظیمی و دیگران	سازمان‌های دولتی مراکز استان‌های اصفهان و زنجان، ۱۳۸۹	عوامل سازمانی: نظام پرداخت، بستر کنترل و نظارت، ارتباطات، جرائم و قوانین فساد، گروه‌های غیررسمی، شفافیت، اطلاع‌رسانی و پاسخ‌گویی، قوانین و مقررات اداری، و عوامل روانی، و عوامل مدیریتی: ضعف مدیران در رهبری و هدایت، ضعف مدیران در نظارت و کنترل، و ضعف مدیران در بسیج منابع و امکانات

مطالعه	ردیف و عنوان	(محققین)	مکان و زمان	مهم‌ترین نتایج
داخلی	۱۰) سرطان اجتماعی فساد	رفیع‌پور	شهر تهران، ۱۳۸۵	علل بروز فساد: شرایط بین‌المللی، شرایط داخلی و زیرساخت‌های مناسب فساد مانند علل اجتماعی - اقتصادی (تعارض بین اهداف و راه‌های برآوردن آن، توزیع نابرابر ثروت و درآمد، و نظام کنترلی ضعیف)، علل فرهنگی (هدیه و پول گرفتن به شکل متقابل، ضعیف بودن میزان مجازات و...) و ساختار سیاسی
	۱۱) عوامل مؤثر بر فساد	ایچیرو و تاکیو ^۱	کشورهای درحال‌گذار، ۲۰۱۲	ضعف اصلاحات ساختاری، ضعف قوانین، و دموکراسی زائد
خارجی	۱۲) دلایل فساد اداری	پلگرینی و گرلاگ ^۲	مطالعه‌ای بین‌کشوری، ۲۰۰۸	کیفیت حکومت، نوع مذهب، قومیت و نژادگرایی، گسترش فقر، و انحصار منابع کمیاب
	۱۳) فساد در بخش‌های عمومی و خصوصی	لهو و کابوی ^۳	کره جنوبی، ۲۰۰۵	عوامل سازمانی و اداری، عوامل فرهنگی و اجتماعی، و عوامل روان‌شناختی و گرایشی از جمله مهم‌ترین عوامل مؤثر بر بروز فساد اداری بوده‌اند.
	۱۴) پاسخ‌گویی و فساد: اهمیت نهادهای سیاسی	لدرمن و دیگران ^۴	اکثریت کشورهای دنیا، ۲۰۰۵	طبق نتایج، ثبات یک حکومت به عدم فساد بستگی دارد. در سطح یک سازمان نیز فساد موجب دلسردی و بی‌اعتمادی همکاران و تخریب سرمایه اجتماعی می‌شود.
	۱۵) فساد - چالشی برای حاکمیت خوب	پیلی ^۵	آفریقای جنوبی، ۲۰۰۴	کنترل‌های نامطلوب اجتماعی، قوانین متروک شده، فزونی تقاضا، سیاست‌مداران کارآفرین، دیوانسالاری حاد، احتیاط بیش‌ازحد، و ترتیبات اداری ناقص و کنترل‌های ناکافی از جمله عوامل مؤثر بر بروز فساد اداری هستند.
	۱۶) قواعد اخلاقی در برابر فساد در عصر جهانی شدن	زکوس ^۶	عمومی، ۲۰۰۴	کم‌توجهی به اخلاقیات عاملی بسیار مهم در بروز فساد اداری است.
	۱۷) فساد در طول تحول بخش آموزش	تاناکا ^۷	کشورهای درحال‌توسعه، ۲۰۰۱	ضعف نظام آموزشی عاملی مهم در بروز فساد اداری است.

منبع: نگارندگان، ادبیات تحقیق ایچیرو و تاکیو

- 1 - Ichiro & Taku
- 2 - Pellegrini & Gerlagh
- 3 - Lho & Cabuay
- 4 - Lederman, Loayza & Soares
- 5 - Pillay
- 6 - Zekos
- 7 - Tanaka

چارچوب نظری

فساد اداری پدیده‌ای بسیار پیچیده است و اشکال بی‌شمار، علل متنوع و پیامدهای غیرمنتظره‌ای دارد. به قول جرالده کایدن^۱ (۲۰۰۹)، «نظریه‌پردازی در مورد فساد، بیش‌تر شبیه گشتن در هزارتویی پیچیده، با بن‌بست‌های فراوان و دوربرگردان‌های غافل‌گیرکننده است که حتی جسورترین و بی‌باک‌ترین افراد را نگران خواهد کرد» (نقل از دوگراف و دیگران، ۱۳۹۴: دیباچه). بنابراین، اگرچه نظریه‌پردازی در مورد فساد اداری بسیار سخت خواهد بود، اما چون نظریه‌ها در تبیین (علت‌یابی) واقعیات یا پدیده‌ها به محقق کمک می‌کنند و راهنمای تحقیق به‌شمار می‌روند، سعی می‌گردد با اتخاذ چارچوب نظری، یعنی اشاره به نظریه‌هایی که عوامل مؤثر بر بروز و گسترش فساد اداری را مورد توجه قرار می‌دهند به سؤالات تحقیق پاسخی درخور داده شود.

۱) عوامل مؤثر بر بروز فساد اداری در سطح کلان

نظریه‌های کلان کمک می‌کنند تا علل پیدایش یک پدیده در قالب و چارچوب وسیع‌تر جست‌وجو شوند (رفیع‌پور، ۱۳۸۵: ۲۵). مطابق با این نظریه‌ها- که بیشتر ملهم از رویکردهای نظری کارکردگرایی ساختاری^۲ و آسیب‌شناسی^۳ هستند، فساد اداری از خانواده «آنومی»^۴ (آشفستگی اجتماعی^۵) محسوب می‌شود. نظریه‌پردازانی که به تبیین مسائل انحرافات اجتماعی و جرایم از منظر آنومی یا آشفستگی اجتماعی پرداخته‌اند امیل دورکهایم^۶ و رابرت مرتون^۷ هستند. نظریه‌های این دو جامعه‌شناس وجوه اشتراکی با هم داشته و هر دو بر پایه تولید نیاز و عدم ارضای نیاز بنا شده‌اند که موجب نارضایتی افراد و تمایل آن‌ها به کارهای خلاف، مثلاً فساد (گرفتن رشوه و امثال آن) می‌شود. از نظر دورکهایم، در فرایند بحران‌های اقتصادی و یا رشد سریع اقتصادی، عده‌ای به فقر و عده‌ای به ثروت زیاد می‌رسند. به‌طور هم‌زمان در پی این فرایندها، نظام ارزشی و هنجاری سنتی و معمول جامعه به سرعت دگرگون شده و قدرت اثرگذاری خود

1 - Caiden

2 - Structural Functionalism

3 - Pathology

4 - Anomie

5 - Social Disorder

6 - Durkheim & Merton

را از دست می دهند (دورکهایم، ۱۹۵۱: ۲۴۱). طبق آن نظریه، مشاهده ثروت و فقر زیاد در کنار یکدیگر منجر به تمایل برخی از افراد به فساد در ادارات و سازمان‌ها می‌گردد. از نظر مرتون، انحراف اجتماعی در پی تفاوت یا فاصله بین انگیزه‌های اصلی (ارزش‌ها و نیازهای) منبعث از نظام فرهنگی جامعه و امکانات تحقق این انگیزه‌ها به وجود می‌آید. به بیان ساده، جامعه و فرهنگ در انسان‌ها انواع ارزش‌ها و نیازها را تولید می‌کنند به طور مثال با تبلیغات و یا با مشاهده وضعیت خانواده‌های ثروتمند و امکاناتی که آن‌ها در اختیار دارند. حال وقتی که امکان دستیابی به این اهداف محدود یا مسدود شود، افرادی که در ساختار اجتماعی تحت فشار قرار گرفته‌اند منحرف شده و کوشش می‌کنند که از راه‌های غیرمشروع (در اینجا، فساد) به اهداف و آرزوهای (تولید شده) در خود دست یابند (رفیع‌پور، ۱۳۸۵: ۲۷).

البته، همان‌گونه که بعدها در کار دیگران به درک و تفسیر بیشتر این نظریه‌ها پرداخته شد، مسأله انحرافات (برای نمونه فساد، اختلاس، رشوه و امثال آن) تنها از نابرابری، وجود فقیر و ثروتمند و نمایش ثروت در جامعه سرچشمه نمی‌گیرد، بلکه به علت وجود لایه‌ها و طبقات مختلف اقتصادی-اجتماعی در جامعه و مقایسه کردن خود با برخی انسان‌های دیگر (فستینگر، ۱۹۵۴)، و پس از آن مقایسه، به وجود آمدن احساس «محرومیت نسبی»^۱ در آن‌ها است (رانسیمان^۲، ۱۹۶۶). احساس محرومیت نسبی یا احساس بی‌عدالتی نسبی زمانی در یک شخص به وجود می‌آید که او خود را با یک شخص دیگر مقایسه نماید (و شاید چشم‌وهم‌چشمی در اینجا تشدید می‌گردد). بنابراین، شاید وجود نابرابری واقعی در یک جامعه آن قدر اهمیت نداشته باشد و ثبات و کارکرد آن جامعه را آن قدر تهدید نکند، بلکه مهم آن است که احساس نابرابری در بین افراد جامعه چقدر رایج شده است. لذا، احساس نابرابری و بی‌عدالتی در جامعه به ویژه در عرصه اداری و سازمانی، عامل مهمی در گرایش افراد به سمت انحراف (فساد اداری) محسوب می‌شود.

گرچه نظریه‌های فوق بسیار گویا و تبیین‌کننده هستند، اما تنها افراد فقیر و متعلق به قشر پایین نیستند که به علت احساس نیاز از یک طرف و مسدود بودن و محدود بودن امکانات از طرف دیگر،

1 - Festinger

2 - Relative Deprivation

3 - Runciman

به فساد روی می‌آورند، بسیاری از مفاسد کلان از جانب اقشار بالای جوامع انجام می‌گیرد که ممکن است در آن‌ها هم مبتنی بر مقایسه و احساس محرومیت نسبی باشد. لذا، دو عامل دیگر وجود دارند که هم در میان فقرا و هم ثروتمندان تبیین‌کننده فساد هستند. آن دو عامل کنترل‌های درونی و بیرونی^۱ است. طبق این نظریه که توسط افرادی چون اتکینسون^۲ (۱۹۶۴) ارائه شده است، عاملی که کارهای نامشروع را در یک جامعه تسهیل می‌کند، تضعیف سیستم کنترل درونی مانند تضعیف پایبندی‌های مذهبی و اخلاق مبتنی بر مذهب و فقدان یا تضعیف بودن نیروهای کنترل‌کننده بیرونی و همچنین نظام مجازات می‌باشد.

۲) عوامل مؤثر بر بروز فساد اداری در سطح متوسط

نظریه‌های این سطح بیشتر منبعت از رویکرد اقتصاد نهادی^۳ هستند. لویتدکه و شوایتزر^۴ (۱۹۹۳) عوامل مؤثر در پیدایش فساد را در سه بخش اقتصاد، دولت و سازمان جست‌وجوی می‌کنند. آن‌ها اظهار کرده‌اند زمانی که یک معامله در دایره دولت صورت می‌گیرد (نفوذ و دخالت همه‌جایی دولت)، احتمال بروز فساد بیشتر است. به زعم آن‌ها، در این فرایند چند عامل انجام فساد را تقویت می‌کند: میزان نابرابری در جامعه، و اجتماعی شدن در محیطی که تمایلات قومی و خاص‌گرا در مقابل تمایلات جمع‌گرایانه وجود داشته باشد. لذا در آن صورت، افراد درمورد وظایف دولتی، احساس مسئولیت چندانی نمی‌کنند و منافع شخصی را بر منافع جمعی ترجیح می‌دهند. در بخش سازمانی نیز، چند عامل این وضعیت را تقویت می‌کند: کمبود کنترل، نبود مجازات، پنهان‌کاری و شفاف نبودن فعالیت کنشگران (کارمندان). در پی این عوامل، فساد نامشهود به تدریج به فساد علنی تبدیل می‌شود و بخش‌های جامعه را فرامی‌گیرد (به نقل از رفیع پور، ۱۳۸۵: ۳۵-۳۴). ویزه^۵ (۱۹۹۴) هم، معتقد است که در پی گسترش فردگرایی و حاکمیت آن، افراد بنابر رفتار عقلانی، در پی افزایش نفع شخصی

1 - Internal and External Control

2 - Atkinson

3 - Institutional Economic Approach

4 - Luedtke and Schweitzer

5 - Wiese

برخواهند آمد در نتیجه، این امر عاملی برای تمایل به سوءاستفاده و فساد است (همان). استرک^۱ (۱۹۹۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «دادن و گرفتن» بر این نظر است که فساد به طور حساب شده از جانب سرمایه‌داران و قدرتمندان اقتصادی در یک جامعه آغاز می‌گردد. آن‌ها در پی نفع هرچه بیشتر خود هستند و کوشش دارند از طرق مختلف به مواهب بیشتر دست یابند (نقل از رفیع‌پور، ۱۳۸۵: ۳۶). جانسون و دیگران^۲ (۱۹۹۸) در مطالعه خود بیشتر بر روی متغیر پیدایش فساد، یعنی اقتصاد غیررسمی^۳ تأکید نموده‌اند. این اصطلاح بدان معنی است که مردم و شرکت‌هایی که با دولت سروکار دارند، سعی می‌کنند به منظور پرداخت هزینه‌های کمتر دولتی (مالیات) کار خود را از کانال‌های غیررسمی با پارتی‌بازی یا دادن رشوه راه بیاندازند. جانستون^۴ (۲۰۰۰) تأکید می‌کند که کنترل بیش از حد شهروندان باعث کاهش اعتماد آن‌ها و افزایش فساد می‌شود.

۳) عوامل مؤثر بر بروز فساد اداری در سطح خرد

سانگیتا^۵ (۲۰۰۳) عوامل سطح خرد در پیدایش فساد را این‌گونه بیان می‌کند: هرچه اندازه یک سازمان بزرگ‌تر باشد، احتمال فساد افزایش می‌یابد، زیرا احتمال کنترل و نظارت کاهش می‌یابد. به علاوه، هرچه یک مدیر آرام و بی‌جنب و جوش‌تر باشد، احتمال فساد در سازمان او بیشتر می‌شود. اما مدیرانی که اشراف و نظارت کامل بر روی سازمان خود دارند، مرتباً با کارکنان ارتباط دارند، به همه چیز توجه می‌کنند و پویا هستند، احتمال فساد در سازمانشان کمتر می‌شود.

یکی دیگر از نظریه‌ها در سطح خرد، قبح فساد و پیامد آن (رفیع‌پور، ۱۳۸۵) است. عمل «قبیح» یک عمل خلافی است که بیشتر از نظر هنجارها و ارزش‌های اجتماعی یا اخلاق جمعی، منفی تلقی می‌شود. اگر این عمل در عین حالی که با موازین اخلاقی و ارزش‌های جمعی در تضاد باشد، هم‌زمان نیز با قانون رسمی مغایرت داشته باشد، در آن صورت تحمل آن عمل قبیح در جامعه بسیار کمتر می‌شود. پس با این حساب، برخی از کارهای خلاف «قبیح» تلقی می‌شوند و برخی نه. و اگر یک

1 - Streck

2 - Johnson, Kaufmann and Zoido-Lobaton

3 - Unofficial Economy

4 - Johnston

5 - Sangita

کار خلاف قبیح تلقی شود، شخص خاصی نه فقط با مجازات قانونی روبه‌رو می‌شود، بلکه باید او و خانواده و بچه‌هایش در مقابل مردم (دوستان، آشنایان، محیط مدرسه و کار) هزینه زیاد حیثیتی بپردازد. براین اساس، فساد تا موقعی که در یک جامعه یک کار قبیح تلقی شود، یک سازوکار درونی کنترل در افراد به وجود می‌آورد و آن‌ها هزینه انجام کار خلاف (مجازات قانونی و مجازات حیثیتی) را زیاد ارزیابی می‌کنند و از آن بیشتر پرهیز می‌کنند، حال اگر «قیح» فساد گرفته شود، شخص خاصی فقط یک هزینه مجازات قانونی می‌پردازد که در مقابل هزینه حیثیتی چندان مهم نیست و در آن صورت، هزینه کار خلاف (فساد اداری) کمتر از فایده آن خواهد بود.

فرهنگ فساد^۱ هم از نظریه‌های سطح خرد برای تبیین پیدایش و گسترش فساد است (رفیع‌پور، ۱۳۸۵). وقتی در جامعه وسایل و راه‌های رسیدن به اهداف مسدود یا محدود باشد، مردم برای رسیدن به اهداف خود از راه‌های نامشروع استفاده می‌کنند. در نتیجه، وقتی «بیراهه» رفتن شروع شود، بعد از مدتی به عنوان یک روش، هنجار و فرهنگ باب می‌شود. وقتی در زندگی اجتماعی افراد احساس نیاز به دستیابی به اهداف دارند، به همه ابزار ممکن متوسل می‌شوند و از آنجا که فرهنگ ایران در گذشته یک فرهنگ قبیله‌ای و ایلی بود و نقش دولت، قانون و هنجارهای رسمی بسیار ضعیف می‌نمود، مردم همواره از افراد ایلی و قبیله خود برای دستیابی به اهداف مشروع یا نامشروع (که عموماً از نظر خود فرد، مشروع و «حق» تلقی می‌شود) انتظار کمک داشتند. این مسائل از این طریق به تدریج در جامعه به یک فرهنگ تبدیل می‌شود. در مورد پدیده فساد از این منظر باید گفت وقتی فساد (به ویژه در سازمان‌ها و ادارات) به یک فرهنگ تبدیل شد، کسی دیگر فکر نمی‌کند که کارش غلط است، زیرا از یک طرف می‌بیند که همه این‌طور رفتار می‌کنند و از طرف دیگر از او نیز انتظار دارند که او نیز آن‌گونه رفتار کند. از همه مهم‌تر اینکه، راه ارضای نیازها مسدود و تنها از این طریق ممکن است (ن.ک. رفیع‌پور، ۱۳۸۵).

روش تحقیق

۱) مفاهیم و متغیرهای تحقیق:

مفاهیم و متغیرهای تحقیق عبارت‌اند از:

۱-۱) وضعیت یا سطح (میزان بروز) فساد اداری: این متغیر با رویکرد «ادراک فساد» یا «فساد ادراک‌شده توسط مردم» سنجیده شده است. پیمایش ادراک فساد مبتنی بر نظرسنجی از مردم و گروه‌های مختلف و سنجش نظرات ایشان درباره میزان فساد رایج در نهادها یا کل جامعه است. سطح یا میزان بروز فساد اداری در سازمان‌های دولتی استان کردستان با ۳۴ گویه مندرج در جدول ۳ عملیاتی گردید، و از اقشار مختلف مردم خواسته شد که میزان موافقت یا مخالفت خود را با هر گویه با انتخاب یکی از پاسخ‌های «کاملاً مخالفم»، «مخالفم»، «بینابین»، «موافقم» و یا «کاملاً موافقم» مشخص کنند.

۱-۲) دلایل بروز فساد اداری: دلایل بروز فساد اداری با متغیرهای قُبَح فساد، سطح نیازها، مقایسه و احساس محرومیت نسبی، امکان دستیابی به هدف و امید به آینده، کنترل‌های بیرونی، کنترل‌های درونی یا پایبندی‌های مذهبی، احساس مسئولیت جمعی و فردگرایی، فرهنگ فساد یا قوم‌گرایی، تغییر ارزش‌ها، و نابرابری سنجش و عملیاتی شده است. سؤال‌های به‌کاررفته برای سنجش این متغیرها در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲) سؤال و گویه‌های به‌کاررفته برای سنجش متغیرها یا دلایل بروز فساد اداری و پاسخ‌های احتمالی

	<p>- به نظر شما اگر یک مأمور بلند پایه دولتی دچار فساد مالی شد کدام یک از اقدامات زیر را باید درباره او انجام داد؟ نباید مجازات شود ☐ باید شغلش را بگیرند ☐ باید شغلش را بگیرند و او را جریمه کنند ☐ باید شغلش را بگیرند و به زندان برود ☐ باید اعدامش کنند ☐</p> <p>- مردم دیگر حوصله شنیدن این حرف‌ها را ندارند که کی چقدر دزدی کرده است. پاسخ‌ها (کاملاً مخالف، مخالف، بینابین، موافق، کاملاً موافق) - برای آگاهی مردم خوب است که اگر مردم بفهمند که چه کسانی دزدی می‌کنند. (*) - بعضی‌ها می‌گویند یکی از علت‌هایی که کشور ما پیشرفت نمی‌کند این است که بعضی از مسئولین سوء استفاده‌های مالی می‌کنند. (*)</p>
<p>فج فساد</p>	<p>- درآمدتان چطور است؟ آیا کفاف هزینه‌های زندگی را می‌دهد؟ بسیار بد است ☐ بد است ☐ متوسط است ☐ خوب است ☐ بسیار خوب است ☐</p> <p>- من اگر پولش را می‌داشتم حتماً یک ماشین شیک مثل مازدیا یا مرسدس بنز می‌خریدم. کاملاً مخالفم ☐ مخالفم ☐ بینابین ☐ موافقم ☐ کاملاً موافقم ☐</p> <p>- در مجموع وضعیتان نسبت به گذشته از نظر اقتصادی بهتر شده یا بدتر؟ مثلاً بگوییم از ۵ سال پیش تا حالا وضعیتان بهتر شده یا بدتر؟ بسیار بدتر شده است ☐ بدتر شده است ☐ تغییری نکرده است ☐ بهتر شده است ☐ بسیار بهتر شده است ☐</p> <p>- حالا شما در مجموع وضع خودتان را از نظر اقتصادی چطور ارزیابی می‌کنید؟ فکری کنید وضعیتان بیشتر خوب است یا بدتر؟ بسیار بد است ☐ بد است ☐ متوسط است ☐ خوب است ☐ بسیار خوب است ☐</p>
<p>سطح نیازها</p>	<p>- با این شرایطی که من دارم باید خانه بهتری داشته باشم. کاملاً مخالفم ☐ مخالفم ☐ بینابین ☐ موافقم ☐ کاملاً موافقم ☐</p> <p>- با این شرایطی که من دارم باید در منزل وسایل بهتری داشته باشم. کاملاً مخالفم ☐ مخالفم ☐ بینابین ☐ موافقم ☐ کاملاً موافقم ☐</p> <p>- با این شرایطی که من دارم باید اتومبیل بهتری داشته باشم. کاملاً مخالفم ☐ مخالفم ☐ بینابین ☐ موافقم ☐ کاملاً موافقم ☐</p> <p>- شما در مقایسه با دیگران در مجموع وضع خودتان را از نظر اقتصادی چطور ارزیابی می‌کنید؟ فکری کنید وضعیتان بیشتر خوب است یا بدتر؟ بسیار بد است ☐ بد است ☐ متوسط است ☐ خوب است ☐ بسیار خوب است ☐</p>
<p>مقایسه و احساس محرومیت نسبی</p>	<p>- روی هم رفته شما فکری کنید در زندگی‌تان تا چه اندازه در رسیدن به اهدافتان موفق بوده‌اید؟ بسیار ناموفق بوده‌ام ☐ نسبتاً ناموفق بوده‌ام ☐ متوسط ☐ نسبتاً موفق بوده‌ام ☐ بسیار موفق بوده‌ام ☐</p> <p>- من فکر می‌کنم با تلاش بیشتر بتوانم به اهدافم برسم. کاملاً مخالفم ☐ مخالفم ☐ بینابین ☐ موافقم ☐ کاملاً موافقم ☐</p> <p>- من هر چی می‌دوم و خودم را می‌کشم به جایی نمی‌رسم و باز هم عقب هستم. کاملاً مخالفم ☐ مخالفم ☐ بینابین ☐ موافقم ☐ کاملاً موافقم ☐</p> <p>- حالا نسبت به آینده چی فکری کنید، اگر اوضاع کشور به همین روال پیش برود، فکری کنید وضع شما در آینده ... مثلاً بگوییم چند سال دیگر... بهتر می‌شود یا بدتر؟ بسیار بد است ☐ بد است ☐ متوسط است ☐ خوب است ☐ بسیار خوب است ☐</p>
<p>امکان دستیابی به هدف و امید به آینده</p>	<p>- در اینجا، اگر کسی در اداره‌ای دزدی کند، احتمال اینکه گیر بیافتد، زیاد است. این روزها اگر کسی راهش را بلد باشد، می‌تواند دزدی‌های کلان بکند بدون اینکه گیر بیافتد.</p> <p>- در اینجا، اگر کسی در اداره‌ای دزدی کند، اصلاً مجازات نمی‌شود.</p> <p>- در اینجا، اگر کسی در اداره‌ای دزدی کند، مجازات خیلی سنگینی می‌شود.</p> <p>- در اینجا، اگر کسی به پلیس احتیاج داشته باشد فوراً به کمک می‌آید.</p> <p>- در اینجا، قانون در مورد همه یکسان اجرا می‌شود.</p> <p>- در اینجا، جرمه‌ای که پلیس می‌کند خیلی سنگین است.</p> <p>- در اینجا، جرمه‌ای که پلیس می‌کند، در مواقع ضروری پلیس اصلاً به کمک نمی‌آید.</p> <p>- در اینجا، جرمه پلیس خیلی کم است.</p>
<p>کنترل‌های بیرونی</p>	<p>پاسخ‌ها: (۱) کاملاً مخالف (۲) مخالف (۳) بینابین (۴) موافق (۵) کاملاً موافق</p>

<p>پاسخ‌ها: (۱) کاملاً مخالف (۲) مخالف (۳) بینابین (۴) موافق (۵) کاملاً موافق</p>	<p>کنترل‌های درونی</p> <ul style="list-style-type: none"> - خداوند همیشه در زندگی به من کمک کرده و می‌کند. - من تا حالا در زندگی چند دفعه مشکلاتی داشته‌ام و نذر کرده‌ام. - برای روزها و مراسم‌ها و آیین‌های دینی مانند ماه رمضان، ماه مولود، ایام عاشورا و... احترام ویژه‌ای قائل هستم. - من دوست دارم به سفر حج یا زیارت عتبات متبرکه بروم. - همیشه خداوند را ناظر بر اعمال و کردار خود می‌بینم. - در مراسم و آیین‌های دینی شرکت نمی‌کنم و برابرم اهمیتی ندارد 	
<p>پاسخ‌ها: (۱) کاملاً مخالف (۲) مخالف (۳) بینابین (۴) موافق (۵) کاملاً موافق</p>	<p>فرگرایی</p> <ul style="list-style-type: none"> - این روزها من باید سعی کنم گلیم خود را از آب بیرون بکشم. - برای رسیدن به موفقیت از هر وسیله‌ای حتی به قیمت شکست دیگران استفاده می‌کنم. - این روزها مردم به فکر دیگران هم هستند. - مشکلات دیگران ربطی به من ندارد، کاروبار خودم مهم است. - این روزها هرکسی به فکر خودش است. 	
<p>پاسخ‌ها: (۱) کاملاً مخالف (۲) مخالف (۳) بینابین (۴) موافق (۵) کاملاً موافق</p>	<p>فهرنگ فساد</p> <ul style="list-style-type: none"> - در هراذاهای اگر قرار باشد چیزی به کسی بدهند مثلاً زمین یا وام یا هر امتیازی دیگر، اول به فامیل‌های خودشان می‌دهند. - من اگر پُست و مقامی بگیرم و امکانش را داشته باشم حتماً دست اقوام و دوستانم را یک جا بند می‌کنم. - قبل از رفتن به هراذاهای، اول به دنبال آشنا و سفارش در آنجا می‌گردم. - اگر یکی از اقوام من، مثلاً برادرم یا عمویم یا... پُست و مقامی بگیرد و اگر بتواند، از او انتظار دارم دست مرا یک جایی بند کند که وضعم بهتر از این بشود. 	
<p>پاسخ‌ها: (۱) کاملاً مخالف (۲) مخالف (۳) بینابین (۴) موافق (۵) کاملاً موافق</p>	<p>تئیسر ارزش‌ها</p> <ul style="list-style-type: none"> - این روزها حرف اول و آخر را پول می‌زند. اگر پول داشته باشی همه تحویلت می‌گیرند و همه جا کارت راه می‌افند. - اگر حساب انسانیت و دین باشد یا پول، مردم دین را ترجیح می‌دهند. - اگر حساب انسانیت و اخلاق باشد یا پول، مردم انسانیت را ترجیح می‌دهند. - اگر حساب دین و خدا باشد یا پول، مردم پول را ترجیح می‌دهند. - اگر حساب انسانیت و اخلاق باشد یا پول، مردم پول را ترجیح می‌دهند. 	
<p>پاسخ‌ها: (۱) کاملاً مخالف (۲) مخالف (۳) بینابین (۴) موافق (۵) کاملاً موافق</p>	<p>نابرابری</p> <ul style="list-style-type: none"> - در اینجا، خیلی از افراد به اندازه‌ای که تلاش می‌کنند، ثروت و دارائی ندارند. - در اینجا، افرادی را می‌شناسم که بیشتر از زحمت و تلاششان ثروت دارند. - تفاوت بین فقیر و ثروتمند در حدی که اکنون در جامعه وجود دارد، بد است. - یکی از مشکلات کشور آن است که پولدارها پولشان بیشتر می‌شود و فقیرها فقیرتر می‌شوند. - تفاوت بین فقیر و ثروتمند در حدی که اکنون در جامعه وجود دارد، خوب است. 	

۱- ۳) ویژگی‌های جمعیتی: ویژگی‌های جمعیتی مورد سؤال در این تحقیق عبارت بودند از: جنسیت، سن، تحصیلات، وضعیت تأهل، محل تولد، زبان مادری، مذهب، عنوان شغل، محل کار، و درآمد تقریبی ماهیانه.

۱- ۴) سازمان‌های دولتی: منظور از سازمان‌های دولتی کلیه مؤسسات، سازمان‌ها، شرکت‌ها و نهادهای انقلاب اسلامی تحت نظر دولت هستند که طبق تعریف مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، مزد و حقوق بگیر بخش عمومی محسوب می‌شوند. در این تحقیق منظور، کلیه سازمان‌ها و ادارات تحت شمول اداره بازرسی کل استان کردستان شامل سازمان‌های سیاسی- قضایی، تولیدی، فرهنگی و اجتماعی، و اقتصادی بوده است.

۲) نوع، روش و ابزار جمع‌آوری اطلاعات

مطالعه حاضر، یک تحقیق کمی از نوع توصیفی یا غیرآزمایشی است و به روش «زمینه‌یابی یا پیمایشی»^۱ در فاصله زمانی ۹۶-۱۳۹۵ انجام گرفته است. داده‌ها و اطلاعات این تحقیق با ترکیبی از روش‌های کتابخانه‌ای و سپس میدانی جمع‌آوری شد. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در میدان تحقیق، پرسشنامه محقق‌ساخته^۲ متشکل از سؤالات بسته^۳ (دارای پاسخ مشخص) بوده، و سؤالات و گویه‌های آن از مطالعات قبلی و همچنین مفاهیم و چارچوب نظری تحقیق استخراج گردید و قبل از به‌کارگیری در میدان تحقیق، اعتبار و پایایی^۴ آن از طرق اعتبار صوری^۵، اعتبار محتوا^۶، اعتبار عاملی^۷ و آزمون آلفای کرونباخ^۸ احصا گردید. همچنین، راهبرد جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از پرسشنامه، خوداظهاری^۹ بوده و در صورت نیاز (مثلاً عدم توانایی پاسخ‌گویان در تکمیل پرسشنامه به علت کم‌سوادی) از مصاحبه و پرس‌وجوی چهره‌به‌چهره^{۱۰} استفاده شد.

1 - Survey Research Method

2 - Structured Questionnaire

3 - Closed-ended Questions

4 - Validity and Reliability

5 - Face Validity

6 - Content Validity

7 - Factor Validity

8 - Cronbach's Alpha

9 - Self-Reporting

10 - Face-to-Face Interview

۳) قلمرو مکانی تحقیق

قلمرو مکانی تحقیق، استان کردستان است. استان کردستان با مساحتی در حدود ۲۹۱۳۷ کیلومتر مربع در نوار کوهستانی غرب ایران واقع شده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). این استان ۱/۷ درصد از مساحت کشور را در برمی‌گیرد و از این نظر، شانزدهمین استان کشور است (ایرانی و دیگران، ۱۳۹۱: ۲). بر پایه سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰، استان کردستان ۱,۴۹۳,۶۴۵ نفر جمعیت داشته است که ۶۶ درصد آن شهری و ۳۴ درصد را جمعیت روستایی تشکیل داده است (سایت ویکی‌پدیا فارسی، استان کردستان). طبق جدیدترین نتایج (سرشماری ۱۳۹۵)، جمعیت استان کردستان به ۱,۶۰۳,۰۱۱ نفر رسیده و با این تعداد، سهم جمعیت استان از کل کشور ۲/۰۱ درصد می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). ساکنان این استان، گردزبان هستند که به لهجه‌های مختلف تکلم می‌کنند. همچنین، اکثریت جمعیت استان کردستان مسلمان (حدود ۹۹/۷ درصد) و بیشتر مردم پیرو مذهب شافعی و برخی نیز پیرو مذهب تشیع هستند (سایت ویکی‌پدیا فارسی، استان کردستان). این استان از لحاظ اقتصاد کشاورزی از مناطق قابل توجه و از لحاظ دامپروری یکی از قطب‌های اساسی دامداری کشور است. فعالیت‌های صنعتی آن بسیار محدود است، ولی به‌طور کلی صنایع به دو گروه ماشینی و دستی تقسیم می‌شوند که صنایع ماشینی آن مشتمل بر صنایع کانی غیرفلزی، شیمیایی، نساجی و چرم، غذایی، برق و الکترونیک و صنایع دستی نیز شامل فرش بافی، گلیم بافی، نساجی و غیره است (همان). در اینجا قلمرو مکانی تحقیق محدودتر در نظر گرفته شده و شهرستان‌های منتخب برای انجام مطالعه عبارت از شهرستان‌های سنندج، سقز، مریوان، بیجار و قروه می‌باشد و تحقیق مشخصاً در مراکز شهری این شهرستان‌ها انجام گرفت.

۴) جامعه آماری، حجم نمونه و شیوه نمونه‌گیری

جامعه آماری تحقیق را کلیه شهروندان ۲۵ الی ۶۴ ساله ساکن در شهرهای سنندج، سقز، مریوان، بیجار و قروه تشکیل می‌دهد که طبق نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰، تعداد آن‌ها ۴۰۰,۸۹۲ نفر برآورد می‌گردد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). نتایج تفصیلی استان). برای تعیین حجم نمونه از نرم‌افزاری اینفو

استفاده شد. براین اساس و با توجه به جامعه آماری (۴۰۰۸۹۲ نفر) و با در نظر گرفتن فاصله اطمینان ۹۷ و خطای ۵ درصد، حجم نمونه ۴۷۰ نفر برآورد شد. این مقدار برای جلوگیری از مشکل ریزش نمونه و سایر موارد احتمالی، به ۵۰۰ نمونه^۱ ارتقا یافت. البته ذکر این نکته لازم است که با توجه به موضوع مورد بررسی، حجم نمونه منتخب برای مقاله حاضر به ۲۵۰ نفر محدود شده است.

شیوه نمونه‌گیری در تحقیق، روش ترکیبی است. در مرحله اول، متناسب با سهم جمعیتی هر شهر از کل جمعیت آماری^۲ نمونه‌ها به صورت طبقه‌ای متناسب تخصیص داده شد. سهم جمعیت شهرها از کل جمعیت آماری در سنندج ۴۹/۷ درصد، در سقز ۱۷/۸ درصد، در مریوان ۱۴/۸ درصد، در قروه ۱۱/۱ درصد و در بیجار ۶/۶ درصد بوده است. براین اساس، حجم نمونه اختصاص یافته به سنندج ۱۲۴ نفر، سقز ۴۵ نفر، مریوان ۳۷ نفر، قروه ۲۸ نفر، و بیجار ۱۶ نفر بوده است. در مرحله دوم، برای انتخاب شهروندان در هر شهر از نمونه‌گیری تصادفی ساده و سپس، سیستماتیک استفاده گردید. ابتدا، با مراجعه به دفتر آمار و اطلاعات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، نقشه شهرهای منتخب به تفکیک بلوک آماری اخذ شده و در هر شهر تعدادی بلوک آماری از جای جای نقاط شهر به صورت تصادفی ساده همراه با آدرس دقیق انتخاب گردید. تعداد خانوارهای مدنظر (برای انتخاب و انجام پرسشگری با یکی از اعضای بزرگسال آن خانوار) در هر بلوک آماری در پنج شهر مذکور نیز به ترتیب در سنندج حدود ۱۰ خانوار، در سقز ۵ خانوار، در مریوان حدود ۵ خانوار، در قروه ۴ خانوار و در بیجار ۴ خانوار بوده است. در مرحله بعد با مراجعه به آدرس بلوک‌های منتخب و با انتخاب یکی از پلاک‌های مختوم به صفر یا ۵ در سمت راست به عنوان نقطه شروع، پرسشگری از خانوار آغاز شده و کار پرس و جو^۳ (تکمیل پرسشنامه توسط یکی از افراد خانوار در رده سنی ۲۵ الی ۶۴ سال اعم از زن و مرد) با فاصله هر دو خانه تا تکمیل آخرین نمونه ادامه می‌یافت. در هر بلوک در صورتی که یکی از افراد در خانوار منتخب به هر دلیلی حاضر به همکاری و تکمیل پرسشنامه نمی‌شد، از پرسشگران خواسته می‌شد که با مراجعه به خانوار مجاور (قبل یا بعد)، نمونه

۱ - در این مقاله فقط نتایج مربوط به شهروندان ارائه شده و به علت گستردگی موضوع، کلیه سؤالات و متغیرهای مربوط به پرسشنامه کارمندان ادارات و سازمان‌های دولتی حذف گردید. لذا نمونه تحقیق به ۲۵۰ نفر از شهروندان ساکن در شهرهای مورد بررسی محدود گردیده و نتایج آن‌ها ارائه شده است.

2 - Population Statistics

3 - Interview

را جایگزین کرده و کارپرس وجورا پیش ببرند.

یافته‌های تحقیق

۱) ویژگی‌های جمعیتی

از کل پرسشنامه‌های توزیع شده، ۲۴۲ مورد قابل تحلیل بوده و بقیه موارد یا عودت داده نشدند یا دارای بی پاسخی فراوان بوده و از تحلیل کنار گذاشته شدند. براین اساس، درصد مشارکت پاسخ‌گویان در تحقیق، قریب به ۹۷ درصد بوده است. خلاصه‌ای از مهم‌ترین ویژگی‌های جمعیتی پاسخ‌گویان بدین شرح است:

۵۹/۵ درصد (۱۴۴ نفر) از پاسخ‌گویان مرد و ۴۰/۵ درصد (۹۸ نفر) زن بودند. میانگین سنی پاسخ‌گویان، حدود ۳۵ سال بوده و توزیع سن آنان دارای چولگی مثبت بود. یعنی بسیاری از پاسخ‌گویان دارای سن کمتر از میانگین و نسبتاً جوان بوده‌اند. همچنین، ۷۳ درصد از آنان در رده سنی ۲۵ تا ۳۹ سال قرار داشتند. در جامعه مورد مطالعه، تحصیلات از تعمیم نسبتاً بالایی برخوردار بوده است به طوری که بیش از ۵۹ درصد از پاسخ‌گویان دارای تحصیلات دانشگاهی بوده‌اند. از نظر تأهل، پاسخ‌گویان متأهل با اختصاص ۶۲/۵ درصد (۱۵۱ نفر) سهم بیشتری را به خود اختصاص داده‌اند. محل تولد ۹۳ درصد از پاسخ‌گویان یکی از شهرستان‌های مورد مطالعه، یعنی سنندج، سقز، مریوان، قروه و یا بیجار بوده است. بر همین اساس، زبان مادری بیش از ۹۴ درصد پاسخ‌گویان، کردی بوده است. همچنین، ۷۷/۳ درصد از پاسخ‌گویان اهل تسنن و ۲۲/۷ درصد باقیمانده اهل تشیع بوده‌اند. از نظر شغلی، بیشتر پاسخ‌گویان (۱۵۱ نفر معادل ۶۲/۵ درصد) در وضعیت کارمند، خانه‌دار، و مشاغل خدماتی و صنعتی قرار داشته و محل کار و فعالیت آن‌ها برحسب نوع شغل یکی از سازمان‌ها یا ادارات دولتی، بازار و... بوده است. در جامعه نمونه، میانگین درآمد ماهیانه پاسخ‌گویان حدود یک میلیون و سیصد هزار تومان بود. توزیع پاسخ‌گویان در رده‌های درآمدی نیز نشان داد که ۳۱/۵ درصد بدون درآمد، حدود ۱۰/۵ درصد در رده درآمدی زیر یک میلیون تومان، ۴۷/۵ درصد در رده درآمدی یک تا سه میلیون تومان، و ۱۰/۵ درصد باقیمانده در رده سه میلیون تومان و بیشتر قرار داشته‌اند.

۲) توصیف گویه‌های وضعیت (سطح یا میزان بروز) فساد اداری در سازمان‌های دولتی

در اینجا قبل از توصیف گویه‌ها بیان دو نکته روشی و تکنیکی را ضروری می‌دانیم؛ اول آن‌که تمامی گویه‌های مطرح‌شده هم‌راستا نبوده و برخی دارای جهت منفی و برخی دارای جهت مثبت بوده‌اند. برای مثال، در جدول ۳ گویه اول یعنی «من اگر کارم در یک اداره گیر کند و ببینم که به صرفه است که به کارمند مربوطه پول بدهم یا پیگیر کار باشم، حتماً پول می‌دهم»، یک گویه دارای جهت منفی است. اما گویه سوم یعنی «در اینجا، در هیچ اداره‌ای آدم نمی‌تواند با رشوه کار خود را حل کند»، یک گویه دارای جهت مثبت است. و دوم آن‌که، در هنگام کُدگذاری پاسخ‌ها و ورود آن‌ها به نرم‌افزار، کُدگذاری گویه‌های منفی و مثبت به صورت معکوس انجام گرفته است. به این صورت‌که در گویه‌های دارای جهت منفی (کاملاً مخالف نمره ۵، مخالف نمره ۴، بینابین نمره ۳، موافق نمره ۲، و کاملاً موافق نمره ۱) گرفته است در حالی‌که در گویه‌های دارای جهت مثبت نمره‌گذاری برعکس بوده است. لذا براساس این قاعده نمره‌گذاری، در هنگام ترکیب گویه‌ها و ایجاد شاخص، مقدار یا نمره کمتر به معنای وضعیت (بروز یا گسترش) فساد اداری بیشتر است و برعکس. این امر برای گویه‌های دلایل بروز فساد اداری نیز صدق می‌کند.

جدول ۳، توزیع درصدی نظر پاسخ‌گویان درباره گویه‌های وضعیت فساد اداری در سازمان‌های دولتی استان کردستان را نشان می‌دهد. نتایج این جدول را می‌توان این‌گونه خلاصه کرد؛ نتایج چهار گویه اول، چهارم، هفتم و بیست و چهارم نشان از آن دارد که وضعیت فساد اداری (سطح یا میزان بروز آن) در سازمان‌های دولتی استان کردستان کمتر از حد متوسط و یا بسیار کم است. اما نتایج مرتبط با ۳۰ گویه باقیمانده در جدول که با رنگ روشن هم مشخص شده است، همگی برعکس نتایج فوق را نشان می‌دهند. به عبارت دیگر، نتایج این ۳۰ گویه نشان می‌دهند که سطح یا میزان بروز فساد اداری در سازمان‌های دولتی استان کردستان نسبتاً بالا یا زیاد است. اگر به دو ردیف پایانی جدول توجه کنیم ملاحظه می‌کنیم که در گویه‌های منفی روی هم رفته حدود ۴۵ درصد پاسخ‌گویان در جهت موافق و ۳۱/۵ درصد در جهت مخالف قرار گرفته‌اند. یا در گویه‌های مثبت مجموعاً ۲۷ درصد پاسخ‌گویان در جهت موافق و اما ۴۹ درصد در جهت مخالف قرار گرفته‌اند. به عبارت دیگر، به زعم پاسخ‌گویان شرایط

منفی و زمینه ساز فساد اداری در سازمان های دولتی استان کردستان رواج بیشتری داشته و برعکس، شرایط مثبت و کنترل کننده فساد اداری در سازمان ها و ادارات از رواج کمتری برخوردار است. در قسمت بعد، تحت عنوان یافته های تحلیلی به این موضوع دقیق ترمی پردازیم.

جدول ۳) توزیع درصدی نظر پاسخ گویان درباره گویه های فساد اداری در سازمان های دولتی استان کردستان

ردیف	تا چه اندازه با گویه ها (جملات) زیر مخالف یا موافق هستید؟	پاسخ ها (%)				
		کاملاً مخالف	مخالف	بینابین	موافق	کاملاً موافق
۱	من اگر کارم در یک اداره گیر کند و ببینم که به صرفه است که به کارمند مربوطه پول بدهم یا پیگیر کار باشم، حتماً پول می دهم.	۴۵٫۵	۲۲٫۳	۹٫۱	۹٫۱	۱۴٫۰
۲	در اینجا، اگر یک پولدار (و یا فرد صاحب نفوذ) به یک فقیر ظلم کند و آن ها به دادگاه بروند، در دادگاه بیشتر حق را به ثروتمند (یا فرد صاحب نفوذ) می دهند.	۱۴٫۵	۲۰٫۲	۲۰٫۷	۱۸٫۲	۲۶٫۴
۳	در اینجا، در هیچ اداره ای آدم نمی تواند با رشوه کار خود را حل کند.	۳۲٫۶	۲۶٫۹	۱۶٫۹	۱۴٫۰	۹٫۵
۴	در این استان، وقتی حکمی در مورد آدم فاسد صادر می شود، آن حکم حتماً اجرا می گردد.	۱۴٫۵	۱۳٫۶	۳۳٫۵	۲۶٫۴	۱۲٫۰
۵	در ادارات اینجا، کارها طبق روال اداری پیش می رود و احتیاجی به پارتی نیست.	۳۶٫۴	۲۱٫۹	۱۵٫۷	۱۸٫۶	۷٫۴
۶	در اینجا، آدم برای گرفتن حقش حتماً به پارتی احتیاج دارد.	۱۱٫۲	۲۱٫۹	۲۵٫۶	۲۰٫۷	۲۰٫۷
۷	کسانی که گران فروشی را کنترل می کنند آدم های پاک و قابل اعتمادی هستند.	۱۳٫۶	۱۷٫۴	۲۹٫۸	۲۵٫۲	۱۴٫۰
۸	برای استخدام در ادارات اینجا ضوابط مهم است، پارتی داشتن فایده ای ندارد.	۳۰٫۶	۳۲٫۶	۱۶٫۹	۱۲٫۰	۷٫۹
۹	در اینجایی که من زندگی می کنم اگر پلیس راهنمایی و رانندگی بخواهد آدم را جریمه کند نمی شود با پول جریمه را کم کرد.	۲۲٫۷	۱۹٫۰	۲۴٫۴	۲۵٫۲	۸٫۷
۱۰	اگر کار آدم در شهرداری اینجا گیر کند با دادن پول کار راه می افتد.	۹٫۱	۱۴٫۹	۲۱٫۹	۲۶٫۴	۲۷٫۷
۱۱	مأمورین پلیس اینجا اصلاً اهل صورت حساب و رشوه نیستند.	۲۴٫۸	۲۵٫۶	۲۶٫۹	۱۵٫۳	۷٫۴

ردیف	تا چه اندازه با گویه‌ها (جملات) زیر مخالف یا موافق هستید؟	پاسخ‌ها (%)				
		کاملاً مخالف	مخالف	بینابین	موافق کاملاً موافق	
۱۲	تا جایی‌که بدانم در گمرک این استان برای انجام کارها اصلاً لازم نیست رشوه بدهی.	۲۳,۱	۲۶,۹	۲۴,۸	۱۶,۵	۸,۷
۱۳	نمایندگان مجلس این استان بیشتر به فکر خودشان و فامیل‌ها و دوستانشان هستند نه به فکر مردم.	۷,۹	۱۲,۴	۱۸,۶	۳۱,۴	۲۹,۸
۱۴	مسئولین ادارات استان کردستان بیشتر به فکر مردم و جامعه هستند تا به فکر دوست و فامیل خودشان.	۲۳,۶	۲۳,۶	۲۸,۹	۱۵,۳	۸,۷
۱۵	در اینجا، اگر مأمور مالیات بیاید و به او پول بدهی مالیات کمتری برایت می‌برد.	۱۱,۶	۲۰,۷	۲۸,۹	۲۰,۷	۱۸,۲
۱۶	نمایندگان مجلس این استان، بیشتر به فکر مردم هستند تا به فکر خودشان.	۲۷,۳	۳۱,۸	۱۸,۲	۱۵,۳	۷,۴
۱۷	نمایندگان مجلس این استان، هیچ‌کدام اهل زدوبند و سوء استفاده مالی نیستند.	۲۶,۹	۲۵,۲	۲۶,۴	۱۵,۳	۶,۲
۱۸	در اینجایی که من زندگی می‌کنم، مأمورین مالیات اهل رشوه نیستند.	۲۲,۷	۲۲,۷	۲۷,۳	۱۸,۲	۹,۱
۱۹	تا جایی‌که بدانم وقتی کالایی را از طریق گمرک وارد کنی اگر رشوه بدهی کارت بهتر انجام می‌گیرد.	۷,۴	۱۹,۴	۲۵,۲	۲۷,۷	۲۰,۲
۲۰	در این استان، اگر پاش بیافتد مأمورین پلیس حسابی از آدم باج می‌گیرند.	۹,۹	۱۹,۴	۲۶,۰	۲۴,۸	۱۹,۸
۲۱	در اینجا، اگر پلیس راهنمایی و رانندگی بخواهد آدم را جریمه کند می‌شود با پول جریمه را کم کرد.	۱۲,۴	۲۱,۵	۲۸,۵	۱۸,۶	۱۹,۰
۲۲	با پول دادن کار آدم در شهرداری اینجا راه نمی‌افتد.	۲۴,۸	۳۱,۸	۱۶,۵	۱۸,۲	۸,۷
۲۳	در این استان، با پارتی آدم می‌تواند هر جا دلش بخواهد استخدام شود.	۱۲,۰	۲۴,۸	۲۱,۱	۲۱,۵	۲۰,۷
۲۴	در اینجا، کسانی که گران‌فروشی را کنترل می‌کنند خودشان اهل رشوه هستند.	۱۴,۰	۲۴,۴	۳۰,۲	۱۵,۳	۱۶,۱

ردیف	تا چه اندازه با گویه‌ها (جملات) زیر مخالف یا موافق هستید؟	پاسخ‌ها (%)			
		کاملاً مخالف	مخالف	بینابین	موافق کاملاً موافق
۲۵	این روزها اگر کسی یک کار خلاف بکند و کارش به دادگاه بکشد، می‌تواند با دیدن این‌وآن و کمی پول خرج کردن، خودش را نجات بدهد.	۹,۹	۱۹,۰	۲۶,۰	۲۵,۲
۲۶	آدم می‌تواند در ادارات اینجا همیشه حقش را بدون پارتی بگیرد.	۲۰,۷	۳۲,۶	۲۴,۰	۱۶,۵
۲۷	در اینجا، وقتی حکمی درمورد آدمی مجرم صادر می‌شود، اگر آن آدم متنفذ باشد می‌تواند با پول و پارتی خودش را آزاد کند.	۸,۷	۲۰,۲	۲۴,۸	۲۷,۷
۲۸	در اینجا، اگر یک پولدار به یک فقیر ظلم کند و آن‌ها به دادگاه بروند آدم فقیری می‌تواند حقش را بگیرد.	۱۸,۲	۱۸,۶	۳۲,۲	۲۱,۹
۲۹	بدون پارتی در ادارات این استان کار اصلاً راه نمی‌افتد.	۷,۴	۲۸,۱	۲۶,۹	۱۴,۰
۳۰	در اینجا، بارها می‌بینم که کارمندان ادارات مختلف از وسایل و اموال دولتی استفاده شخصی می‌کنند.	۶,۶	۱۴,۵	۱۶,۱	۳۳,۱
۳۱	این روزها در ادارات محل زندگی‌ام کم‌کاری و وقت‌گشی زیاد شده است.	۶,۲	۱۴,۰	۱۵,۳	۲۷,۷
۳۲	استفاده شخصی از وسایل متعلق به دولت توسط کارمندان اینجا بسیار زیاد است.	۷,۹	۱۶,۵	۲۳,۱	۲۶,۰
۳۳	در استان ما، در هر اداره‌ای اگر کارآدم گیر بکند با پول می‌شود آن را حل کرد.	۱۱,۶	۱۷,۴	۳۱,۰	۲۳,۱
۳۴	در ادارات اینجا، قوانین و مقررات به راحتی زیر پا گذاشته می‌شود.	۱۲,۴	۲۴,۸	۲۴,۸	۱۴,۵
	میانگین گویه‌های منفی (گویه‌های ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳ و ۳۴)	۱۱,۹	۱۹,۸	۲۳,۴	۲۲,۴
	میانگین گویه‌های مثبت (گویه‌های ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶ و ۲۸)	۲۴,۲	۲۴,۷	۲۴,۲	۱۸,۳

منبع: یافته‌های تحقیق (در جدول بالا جمع سطری کلیه موارد برابر با ۱۰۰ درصد می‌باشد).

۳) یافته‌های تحلیلی

سؤال اول: وضعیت بروز فساد اداری در سازمان‌های دولتی استان کردستان از دید مردم چگونه است؟

برای بررسی و پاسخ به سؤال اول، ابتدا با جمع (ترکیب) ۱ نمرات کل گویه‌های مندرج در جدول ۳، شاخص وضعیت فساد اداری در مقیاس فاصله‌ای ایجاد گردید. با توجه به قاعده نمره‌گذاری پاسخ گویه‌ها، مقدار یا نمره کمتر از رقم متوسط شاخص (یعنی ۱۰۲)، به معنای میزان بروز فساد اداری زیاد، و مقدار یا نمره بیشتر از رقم متوسط، به معنای میزان بروز فساد اداری کم در سازمان‌ها و ادارات دولتی استان است. ذکر این نکته نیز لازم است که برای بررسی آماری شاخص، از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده شد. البته قبل از آزمون، نرمال بودن این شاخص از نظر آماری بررسی گردید زیرا یکی از شرایط استفاده از آزمون‌های پارامتریک، نرمال بودن داده‌ها از نظر توزیع است.^۲

حداقل و حداکثر رقم مورد انتظار برای شاخص میزان بروز فساد اداری در سازمان‌های دولتی استان کردستان، به ترتیب ۳۴ و ۱۷۰، و میانگین مورد انتظار شاخص ۱۰۲ (به معنای متوسط بودن میزان فساد اداری) بوده است. در جدول ۴، عناصر آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای بررسی میزان بروز فساد اداری در سازمان‌ها و ادارات دولتی استان از دید شهروندان آمده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، مقدار t (-۵/۶۸) با درجه آزادی ۲۴۱ در سطح یک درصد معنی‌دار است. به عبارت دیگر، مشاهده می‌شود که رقم میانگین مشاهده شده (۹۱/۸۸) از رقم میانگین مورد انتظار (۱۰۲) کوچک‌تر است و اختلاف میانگین (۱۰/۱۲) قابل توجه بوده و مقدار آزمون از نظر آماری معنی‌دار است. به بیان دیگر، و در پاسخ به سؤال اول تحقیق می‌توان نتیجه گرفت که به‌زعم شهروندان استان کردستان، میزان بروز فساد اداری در سازمان‌ها و ادارات دولتی استان کردستان بسیار زیاد و قابل توجه است. می‌دانیم که این نتیجه در قسمت یافته‌های توصیفی نیز تا حدودی آشکار گردید.

1 - Compute

۲ - نتیجه آزمون تک‌نمونه‌ای کولموگوروف-اسمیرنوف (One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test) نشان داد که مقدار آزمون از نظر آماری معنی‌دار نیست. لذا، فرض توزیع نرمال داده‌ها تأیید شده و در نتیجه قابلیت استفاده از آزمون تی تک‌نمونه‌ای وجود داشت.

جدول ۴) عناصر آزمون تی تک نمونه‌ای میزان بروز فساد اداری در سازمان‌ها و ادارات دولتی استان کردستان

مقدار آزمون = ۱۰۲				میانگین خطای معیار	انحراف معیار	میانگین	تعداد	شاخص
اختلاف میانگین	معنی داری	درجه آزادی	مقدار t	۱,۷۸	۲۷,۷۰	۹۱,۸۸	۲۴۲	میزان بروز فساد اداری
-۱,۱۲	۰,۰۰۰	۲۴۱	-۵,۶۸					

سؤال دوم: دلایل بروز فساد اداری در سازمان‌های دولتی استان کردستان از دید مردم کدامند؟ در پاسخ به این سؤال، ابتدا ارتباط هرکدام از متغیرهای مستقل (دلایل بروز فساد اداری) با میزان بروز فساد اداری سنجیده شد. سپس به منظور پی بردن به نقش و اثر هر متغیر، از تحلیل چندمتغیره بهره گرفته شد.

جدول ۵، نتایج آزمون رابطه بین متغیرهای مستقل و میزان بروز فساد اداری در سازمان‌ها و ادارات دولتی استان کردستان را نشان می‌دهد. نتایج جدول ۵ را می‌توان در چهار مورد ذکر کرد؛ اول اینکه، میانگین مشاهده شده متغیر قُبْح فساد ۱۴/۶۱ است. به علت بالا بودن این رقم از میانگین مورد انتظار، می‌توان نتیجه گرفت که در میان شهروندان، فساد اداری هنوز از قُبْح برخوردار است و پدیده‌ای زشت تلقی می‌گردد. ضریب همبستگی پیرسون بین دو متغیر میزان قُبْح فساد و بروز فساد اداری حاکی است که جهت ارتباط آن‌ها برطبق انتظار منفی (معکوس) است، یعنی پایین بودن قُبْح فساد با میزان بالاتر بروز فساد اداری همراه است و برعکس، اما مقدار ضریب بسیار ضعیف (کمتر از ۰/۱۰) بوده و از نظر آماری معنی دار نیست.

دوم اینکه، طبق نتایج، میانگین متغیر سطح نیازها ۱۱/۷۵ و میانگین متغیر احساس محرومیت نسبی ۱۲/۲۸ است. این مقادیر نشان‌دهنده آن است که از یک طرف سطح نیازها و توقعات مردم بالاست. به بیان دیگر، به اذعان مردم، درآمدها کفاف هزینه‌های زندگی را نمی‌دهد، وضع اقتصادی نسبت به سال‌های گذشته بدتر شده و مردم وضع اقتصادی خود را بیشتر بد می‌پندارند. از طرف دیگر، در میان شهروندان، میزان مقایسه و احساس محرومیت نسبی در سطح متوسط قرار دارد. مطابق با ضرایب همبستگی، جهت ارتباط متغیرهای سطح نیازها و احساس محرومیت نسبی و میزان بروز فساد

اداری مثبت (مستقیم) است، یعنی بالا بودن سطح نیازها و احساس محرومیت نسبی با میزان بالاتر بروز فساد اداری همراه است و برعکس. البته این مقادیر بسیار ضعیف (۰/۰۹ و ۰/۰۵) و از نظر آماری هم معنی‌دار نیست.

سوم اینکه، میانگین متغیر میزان امید به آینده ۸/۱۹ است. با توجه به میانگین مورد انتظار (۱۲)، این مقدار نشان‌دهنده آن است که در میان شهروندان استان کردستان، میزان امید به آینده در سطح نسبتاً پایینی قرار دارد. به بیان دیگر، به اذعان شهروندان، آن‌ها در زندگی در رسیدن به اهداف خود نسبتاً ناموفق بوده‌اند، فکر می‌کنند که نتوانند با تلاش بیشتر به اهداف خود برسند، و هرچه تلاش می‌کنند عقب‌تر هستند. میانگین متغیر میزان کنترل‌های بیرونی نیز ۲۶/۷۸ است. این مقدار هم نشان‌دهنده آن است که در میان شهروندان استان کردستان، میزان کنترل‌های بیرونی در سطح پایین‌تر از متوسط قرار دارد. به بیان دیگر، به اذعان شهروندان، اگر کسی در اداره‌ای دزدی کند احتمال گیر افتادنش زیاد نیست و زیاد مجازات نمی‌شود، قانون در مورد همه یکسان اجرا نمی‌شود، و اگر کسی به پلیس احتیاج داشته باشد خیلی سریع به کمک نمی‌آید. اما میانگین متغیر میزان کنترل‌های درونی ۲۳/۷۶ است و با توجه به میانگین مورد انتظار (۱۸)، این مقدار نشان‌دهنده آن است که در میان شهروندان استان کردستان، میزان کنترل‌های درونی در سطح بالاتر از متوسط قرار دارد. به بیان دیگر، به اذعان شهروندان، خداوند در زندگی به آنان کمک کرده و می‌کند، روزها و مراسم‌ها و آیین‌های دینی را تکریم می‌کنند، و خداوند را ناظر بر اعمال و کردار خود می‌بینند.

از طرف دیگر، رابطه بین هر سه متغیر یاد شده با میزان بروز فساد اداری معکوس و از نظر آماری هم در سطح یک درصد معنی‌دار است. به عبارت دیگر، بالا بودن میزان امکان دستیابی به هدف و امید به آینده، و بالا بودن کنترل‌های بیرونی و درونی با میزان پایین‌تر بروز فساد اداری همراه است و برعکس. لذا با اطمینان بیش از ۹۹ درصد می‌توان نتیجه گرفت که پایین بودن امید به آینده و نیز کنترل‌های بیرونی و درونی، احتمالاً از عوامل اثرگذار بر افزایش یا میزان بالای فساد اداری در سازمان‌ها و ادارات دولتی استان کردستان می‌باشند.

جدول ۵) آزمون رابطه بین متغیرهای مستقل و میزان بروز فساد اداری در سازمان‌ها و ادارات دولتی استان کردستان

معنی داری (دو دامنه)	ضریب همبستگی	میانگین مشاهده شده	میانگین مورد انتظار	تعداد گویه	متغیرها
۰,۱۳۳ ^{Ns}	-۰,۰۹۷	۱۴,۶۱	۱۲	۴	۱) میزان قُبح فساد
۰,۱۶۳ ^{Ns}	۰,۰۹۰	۱۱,۷۵	۱۲	۴	۲) سطح نیازها
۰,۴۴۲ ^{Ns}	۰,۰۵۰	۱۲,۲۸	۱۲	۴	۳) میزان احساس محرومیت نسبی
۰,۰۰۰ ^{**}	-۰,۳۵۲	۸,۱۹	۱۲	۴	۴) میزان امید به آینده
۰,۰۰۰ ^{**}	-۰,۷۹۴	۲۶,۷۸	۲۷	۹	۵) میزان کنترل‌های بیرونی
۰,۰۰۰ ^{**}	-۰,۲۴۰	۲۳,۷۶	۱۸	۶	۶) میزان کنترل‌های درونی
۰,۰۰۰ ^{**}	۰,۵۱۳	۱۵,۱۰	۱۲	۵	۷) میزان فردگرایی
۰,۰۰۰ ^{**}	۰,۴۷۰	۱۱,۷۰	۸	۴	۸) میزان قوم‌گرایی
۰,۰۰۰ ^{**}	۰,۶۶۱	۱۳,۳۹	۱۳	۵	۹) میزان تغییر ارزش‌ها
۰,۰۰۰ ^{**}	۰,۵۰۵	۹,۴۸	۱۲	۵	۱۰) میزان نابرابری
-	-	۹۱,۸۸	۱۰۲	۳۴	میزان بروز فساد اداری

متغیرهای
مستقل

Ns مقدار از نظر آماری معنی دار نیست

**** مقدار از نظر آماری در سطح ۰/۰۰۱ معنی دار است

و چهارم اینکه، میانگین متغیر میزان فردگرایی ۱۵/۱۰ است. با توجه به اینکه جهت اکثر گویه‌های این متغیر منفی بوده و نظر به قاعده نمره‌گذاری، این رقم نشان‌دهنده آن است که در میان شهروندان استان کردستان، میزان فردگرایی در سطح بالایی قرار دارد. به بیان دیگر، به اذعان شهروندان، این روزها هرکسی به فکر خودش است و کمتر به دیگران فکر می‌کند، و مردم احساس مسئولیت کمی نسبت به همدیگر دارند. همچنین، میانگین متغیر میزان قوم‌گرایی ۱۱/۷۰ است. در این مورد هم به همان دلیلی که ذکر شد، این مقدار نشان‌دهنده آن است که در میان شهروندان استان کردستان، میزان قوم‌گرایی در سطح بالایی قرار دارد. به بیان دیگر، به اذعان شهروندان، در هر اداره‌ای اگر قرار باشد

زمین یا وام یا هر امتیازی دیگر به کسی بدهند، ابتدا به اقوام خود می‌دهند، اگر آنان پُست و مقامی بگیرند و امکانش را داشته باشند حتماً دست اقوام و دوستان خود را یک جا بند می‌کنند، و قبل از رفتن به هر اداره‌ای، اول به دنبال آشنا و سفارش در آنجا می‌گردند. این موارد گویای وجود فرهنگ فساد یا قوم‌گرایی بالا در میان مردم است که خود بسترساز مسائلی همچون فساد اداری است. نیز، میانگین متغیر میزان تغییر ارزش‌ها ۱۳/۳۹ است. این مقدار هم نشان می‌دهد که در میان شهروندان استان کردستان، ارزش‌ها تغییر کرده است. به بیان دیگر، به اذعان شهروندان، این روزها حرف اول و آخر را پول می‌زند، انسانیت و اخلاق‌مداری کم‌رنگ شده و مردم ارجحیت زیادی برای پول قائل هستند. و درنهایت، میانگین متغیر میزان نابرابری ۹/۴۸ است. این مقدار هم گویای میزان نابرابری بسیار بالا در میان شهروندان استان کردستان است. به بیان دیگر، به اذعان شهروندان، خیلی از افراد جامعه به اندازه‌ای که تلاش می‌کنند، ثروت و دارایی ندارند و برعکس افرادی وجود دارند که بیش از زحمت و تلاششان ثروت دارند و تفاوت بین افراد فقیر و ثروتمند زیاد است و روزه‌روز بیشتر می‌شود. آزمون پیرسون هم، رابطه بین هر چهار متغیر فوق با میزان بروز فساد اداری را مستقیم و از نظر آماری در سطح یک درصد معنی‌دار نشان داده است. به عبارت دیگر، بالا بودن میزان فردگرایی، قوم‌گرایی، تغییر ارزش‌ها و نابرابری با میزان بروز فساد اداری بیشتر همراه است و برعکس. لذا با اطمینان بیش از ۹۹ درصد می‌توان نتیجه گرفت که بالا بودن میزان فردگرایی و نیز فرهنگ فساد (قوم‌گرایی) و تغییر ارزش‌ها و افزایش نابرابری، احتمالاً از عوامل اثرگذار بر افزایش یا میزان بالای فساد اداری در سازمان‌ها و ادارات دولتی استان کردستان می‌باشند.

با توجه به نتایج حاصل از روابط فوق و در پاسخ به سؤال دوم، می‌توان گفت که از دید مردم عواملی چون کاهش یا ضعف کنترل‌های بیرونی، سست شدن ارزش‌های اخلاقی، افزایش فردگرایی و کاهش احساس مسئولیت جمعی، افزایش نابرابری اقتصادی و اجتماعی، افزایش فرهنگ فساد یا قوی بودن حس قوم‌گرایی، کاهش امید به آینده و ناتوانی در دستیابی به اهداف و ضعف یا کاهش کنترل‌های درونی و پایبندی‌های مذهبی از جمله دلایل مهم بروز فساد اداری در سازمان‌های دولتی استان کردستان به شمار می‌روند.

اما برای پی بردن به اهمیت و میزان اثر هر کدام از متغیرهای هفت‌گانه یاد شده و مجموع تأثیر آن‌ها بر روی بروز فساد اداری، از تحلیل رگرسیون چندمتغیره به روش هم‌زمان بهره گرفتیم. جداول ۶، ۷ و ۸، نتایج خروجی تحلیل رگرسیون را نشان می‌دهد. طبق نتایج خلاصه مدل رگرسیونی در جدول ۶، ضریب همبستگی چندگانه بین متغیرهای وارد شده در تحلیل ۰/۸۴ است. براین اساس، ضریب تعیین برابر با ۰/۷۱ و ضریب تعیین تعدیل شده حدود ۰/۷۰۶ است. می‌توان گفت هفت شاخص وارد شده در تحلیل، توانسته‌اند حدود ۷۱ درصد از تغییرات متغیر وابسته، یعنی میزان بروز فساد اداری را پیش‌بینی کنند.

جدول ۶) خلاصه مدل رگرسیونی

مدل	ضریب همبستگی چندگانه (R)	ضریب تعیین (R Square)	ضریب تعیین تعدیل شده (Adjusted R Square)	اشتباه استاندارد برآورد (Std. Error of the Estimate)
۱	۰,۸۴۵	۰,۷۱۵	۰,۷۰۶	۱۵,۰۲

در جدول ۷ هم، مقدار F با ۸۳/۶۷۸ معناداری کل مدل رگرسیونی را در سطح یک درصد معنی‌دار نشان داده است.

جدول ۷) معنی‌داری مدل از طریق تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA)

مدل	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذور	F	معنی‌داری
۱ رگرسیون	۱۳۲۱۸۳,۹۴۱	۷	۱۸۸۸۳,۴۲۰	۸۳,۶۷۸	۰,۰۰۰
باقیمانده	۵۲۸۰۶,۳۴۰	۲۳۴	۲۲۵,۶۶۸		
کل	۱۸۴۹۹۰,۲۸۱	۲۴۱			

در نهایت جدول ۸، ضرایب استاندارد نشده و استاندارد شده متغیرهای وارد شده در تحلیل و معنی‌داری آن‌ها در ارتباط با متغیر وابسته را نشان می‌دهد. نکته اول اینکه، با توجه به مقدار t و ستون آخر جدول، از هفت متغیر مستقل وارد شده در معادله، تنها سه متغیر (که با رنگ تیره مشخص شده‌اند) کنترل‌های بیرونی، ارزش‌های اخلاقی و نابرابری دارای ارتباط معنی‌دار با متغیر وابسته بوده

و چهار شاخص دیگر معنی دار نبوده است. دوم اینکه، با توجه به مقدار بتا (Beta) از بین سه متغیری که دارای ارتباط معنی دار با متغیر وابسته بوده‌اند، اول کنترل‌های بیرونی (۰/۵۷۶)، دوم ارزش‌های اخلاقی (۰/۲۱۸) و سپس شاخص نایبرایی (۰/۱۶۸) دارای اثر قوی‌تری بر متغیر وابسته بوده‌اند. لازم به یادآوری است که سه متغیر یاد شده توانسته‌اند در مجموع حدود ۷۱ درصد از تغییرات متغیر وابسته، یعنی میزان بروز فساد اداری را پیش‌بینی کنند.

جدول ۸) ضرایب استاندارد نشده و استاندارد شده متغیرها و معنی‌داری آن‌ها در مدل *

معنی‌داری	t	ضرایب استاندارد نشده		مدل	
		ضرایب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده		
		بتا (Beta)	اشتباه استاندارد	B	
۰,۱۴۲	-۱,۴۷۲	-	۶,۳۳۵	-۹,۳۲۵	۱ ثابت
۰,۷۰۳	-۰,۳۸۲	-۰,۰۱۵	۰,۳۰۱	-۰,۱۱۵	شاخص امید به آینده
۰,۰۰۰	-۱۱,۹۱۶	-۰,۵۷۶	۰,۲۱۶	-۲,۵۸۰	شاخص کنترل‌های بیرونی
۰,۳۱۶	-۱,۰۰۵	-۰,۰۴۱	۰,۲۳۴	-۰,۲۳۶	شاخص کنترل‌های درونی
۰,۰۵۲	۱,۹۵۴	۰,۰۹۴	۰,۳۷۲	۰,۷۲۷	شاخص فردگرایی
۰,۴۸۵	۰,۷۰۰	۰,۰۳۳	۰,۳۰۰	۰,۲۱۰	شاخص فرهنگ فساد
۰,۰۰۰	۴,۳۶۳	۰,۲۱۸	۰,۲۷۷	۱,۲۰۹	شاخص ارزش‌های اخلاقی
۰,۰۰۰	۴,۰۶۰	۰,۱۶۸	۰,۳۰۲	۱,۲۲۴	شاخص نایبرایی

* متغیر وابسته: میزان بروز فساد اداری

نتیجه‌گیری

نتایج مطالعه حاضر نشان داد که سطح یا میزان فساد اداری ادراک شده در سازمان‌ها و ادارات دولتی استان زیاد است و به‌زعم پاسخ‌گویان شرایط منفی و زمینه‌ساز فساد اداری از رواج بالایی برخوردار است. همچنین طبق نتایج، ضعف کنترل‌های بیرونی (رسمی)، ضعف در ارزش‌های اخلاقی و بالا بودن نابرابری اقتصادی و اجتماعی از جمله مهم‌ترین عوامل زمینه‌ساز فساد اداری می‌باشند. این نتایج از پشتوانه نظری برخوردار است. جامعه ایران در چند دهه اخیر، تغییرات ساختاری، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی عدیده‌ای را به‌خود دیده است. در بستر این تغییرات، نظام‌های ارزشی و هنجاری سنتی و معمول جامعه به‌سرعت دگرگون شده و در بسیاری مواقع قدرت اثرگذاری خود را ازدست داده‌اند. به‌عبارت‌دیگر، این تغییرات سریع، موجب ازهم‌گسیختگی یا آشفته‌گی نظام اجتماعی شده و به رشد و گسترش مسائل و انحرافات اجتماعی همچون فساد اداری دامن زده است. در جامعه درحال‌گذار ایران به‌ویژه استان کردستان که به‌تبع ارتباط با جهان مدرن و اجرای برنامه‌های نوسازی توسط دولت‌ها، سرمایه اجتماعی قدیم دچار فرسایش گردیده و سرمایه جدید هم آن‌طوری‌که باید شکل نگرفته است، با نوعی نابسامانی (آشفته‌گی) اجتماعی در سطوح خرد و کلان سروکار داریم که معرف پیدایش گسل‌ها و گسست‌های اجتماعی و منبع زایش و افزایش انواع مسائل و آسیب‌های اجتماعی است (عبداللهی و موسوی، ۱۳۸۶: ۱۹۶). به‌عنوان مثال، به‌راحتی می‌توان مشاهده کرد که در سال‌های اخیر در کل ایران و در استان کردستان، زندگی شهرنشینی افزایش یافته، سطح تحصیلات بالا رفته، دسترسی افراد به وسایل ارتباطی مدرن افزایش و به‌تبع آگاهی آن‌ها افزایش یافته و سطح توقعات و انتظارات از زندگی نیز با تغییر مواجه شده و ارزش‌های مادی‌گرایانه در زندگی افراد به‌وفور جا باز کرده است. در این شرایط دور از ذهن نیست که بحران‌ها و نابرابری‌های اجتماعی - اقتصادی، عده‌ای را به فقر و عده‌ای را به ثروت زیاد برساند و در نتیجه، مشاهده ثروت و فقر زیاد در کنار یکدیگر منجر به تمایل برخی از افراد به فساد در ادارات و سازمان‌ها گردد. از طرف دیگر، ملازم با تغییرات یاد شده و در نتیجه افزایش فردگرایی و کاهش احساس تعهد و مسئولیت جمعی، ارزش‌های اجتماعی و اخلاقی سست شده و این امر، تضعیف نظام کنترل درونی

(مانند تضعیف پایبندی‌های مذهبی) را به دنبال خواهد داشت. در این میان، احتمال ضعف در نیروهای کنترل‌کننده بیرونی و نظام مجازات‌ها نیز وجود دارد که خود عاملی برای افزایش مسأله فساد اداری محسوب می‌شوند.

علاوه بر این، بایستی به شرایط ویژه نهادی جامعه نیز توجه کرد. تحت تأثیر نوسانات اقتصادی شدید سال‌های اخیر، میزان نابرابری در جامعه افزایش یافته است. از طرفی با اجتماعی شدن در محیط‌های نسبتاً سنتی که تمایلات قومی و خاص‌گرا در مقابل تمایلات جمع‌گرایانه بیشتر است، افراد درمورد وظایف دولتی، احساس مسئولیت چندانی نمی‌کنند و منافع شخصی را بر منافع جمعی ترجیح می‌دهند. در بخش سازمانی نیز، چند عامل این وضعیت را تقویت می‌کند: کمبود کنترل، نبود مجازات، پنهان‌کاری و شفاف نبودن فعالیت کنشگران (کارمندان). در این بین باید به عوامل دیگری همچون سیستم قانون‌گذاری معیوب، مخلوط کردن وظایف رسمی با شخصی، عدم حسابرسی دولت، حقوق اندک کارکنان، و عدم آگاهی یا ضعف آگاهی مردم نیز اشاره کرد. در پی این عوامل، فساد اداری به تدریج بخش‌های جامعه را فرا می‌گیرد.

بایستی به این نکته مهم هم اشاره کرد که وقتی در جامعه وسایل و راه‌های رسیدن به اهداف (مانند ثروت، جایگاه، انجام کارها و هر خواسته مورد قبول دیگر) مسدود یا محدود باشد، مردم برای رسیدن به اهداف خود از راه‌های نامشروع استفاده می‌کنند. در نتیجه، وقتی «بیراهه» رفتن شروع شود، بعد از مدتی به عنوان یک روش، هنجار و فرهنگ باب می‌شود. وقتی در زندگی اجتماعی افراد احساس نیاز به دستیابی به اهداف دارند، به همه ابزار ممکن متوسل می‌شوند و از آنجاکه فرهنگ ایران به طور کلی و استان کردستان به طور خاص، یک فرهنگ نسبتاً قبیله‌ای (یا به تعبیر پارسونز، خاص‌گرایانه) است و نقش دولت، قانون و هنجارهای رسمی ضعیف است - یا برطبق رویکرد وبری، دیوانسالاری نابالغ است و اقتدار عقلانی - قانونی هنوز ظهور نکرده است - و حتی گاه از جانب خود مسئولان نیز رعایت نمی‌شود، مردم همواره از افراد فامیل یا آشناهای خود برای دستیابی به اهداف مشروع یا نامشروع انتظار کمک دارند. در نتیجه این فرایند، فساد در جامعه به یک فرهنگ تبدیل می‌شود. اگر فساد (به ویژه در سازمان‌ها و ادارات) به یک فرهنگ تبدیل شد، کسی دیگر فکر نمی‌کند که کارش غلط است، زیرا از

یک طرف می‌بیند که همه این‌طور رفتار می‌کنند و از طرف دیگر از او نیز انتظار دارند که او نیز آن‌گونه رفتار کند. از همه مهم‌تر اینکه، راه ارضاء نیازها مسدود و تنها از این طریق ممکن است. در نهایت، وقتی فساد در سازمان‌ها و ادارات به یک فرهنگ تبدیل شد، نظام‌مند می‌شود. فساد نظام‌مند زمانی است که اعمال، روابط و معاوضه‌های فسادآمیز آن قدر معمولی و مستقر شود که خود تبدیل به یک هنجار شود، به‌گونه‌ای که کسانی که ملتزم به هنجارهای جدید هستند، مورد تشویق و پاداش، و آن‌هایی که پایبند به هنجارهای سابق بوده و اعتقاد به نامشروع بودن یک عمل فسادآمیز دارند، مورد تقبیح و حتی مجازات قرار می‌گیرند. در این صورت، معاوضه‌های فسادآمیز به صورت منظم و مکرر، تثبیت می‌شوند. در این‌گونه فساد، هزینه‌های ارتکاب جرم به شدت پایین می‌آید و رشوه تبدیل به حقوق پنهان کارمندان، به خصوص در برخی موقعیت‌های خاص، مانند نظام مالیاتی و گمرکی می‌شود. در کنار همه موارد یاد شده، عوامل اداری - مدیریتی و سیاسی ویژه حاکم بر استان کردستان همچون اعمال نفوذ در انتصاب‌های مدیران دولتی، فقدان نظام شایسته‌سالاری در ادارات دولتی استان، تشریفات زائد و روند طولانی امور اداری، احتمال اعمال نفوذ نمایندگان پارلمان در امور اداری ادارات و کاهش اعتماد مردم به دستگاه‌های دولتی از عوامل بروز و گسترش فساد اداری هستند.

به عنوان بحث پایانی باید گفت که تحقیق حاضر از پستوانه تجربی نیز برخوردار و با بسیاری از مطالعات هم‌سنخ خود هم‌راستا بوده است. براساس مبانی نظری و تجربی، شرایط و زمینه‌های بروز و گسترش فساد و تخلفات اداری در ادارات و سازمان‌های دولتی استان کردستان همچون سایر نقاط کشور وجود دارد و لذا برای مقابله با آن بایستی اقدامات و راه‌حل‌های ممکن را ارائه نمود.

پیشنهادها و راهکارها

برای کنترل و مقابله با فساد اداری ابتدا بایستی چند پیش‌زمینه مهیا شود. این پیش‌زمینه‌ها عبارتند از: (۱) پذیرش واقعیت مسأله (وجود فساد اداری)، (۲) عزم راسخ ملی و جامعه‌ی برای مقابله با آن، (۳) مطالعه بیشتر و انجام پژوهش با رویکردها و شیوه‌های متنوع برای محاسبه دقیق تر وضعیت و چگونگی و چرایی فساد اداری، (۴) داشتن یک مدل جامع برای اداره (مدیریت) جامعه، (۵) اجرای قاطع و بدون کمترین مسامحه آن مدل. در صورت فراهم بودن پیش‌زمینه‌های فوق، می‌توان با توجه به نتایج

به دست آمده چند اقدام زیر را انجام داد:

(۱) تقویت کنترل (نظارت) های بیرونی (رسمی) و دوری از هرگونه مسامحه از سوی مسئولان قضایی، حقوقی و قانونی جامعه در برخورد با قانون‌شکنان اداری - مالی و افشای نام آنان.

(۲) تقویت ارزش‌ها و هنجارهای معنوی و اخلاقی حاکم بر جامعه و برنامه‌ریزی برای نهادینه کردن این اصول اخلاقی در نهاد کنشگران به منظور تقویت کنترل درونی در افراد از طریق آموزش‌های رسمی در مدارس، دانشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه و آموزش‌های غیررسمی در خانواده‌ها، مساجد و هیأت‌های مذهبی، انجمن‌های داوطلبانه و رسانه‌های جمعی.

(۳) تقویت تعلق و تعهد کنشگران به فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی در سطح محلی، قومی و ملی. بدین منظور بایستی نهادهای جامعه‌پذیرکننده به‌ویژه خانواده، آموزش و پرورش، دانشگاه، و رسانه‌های جمعی در راستای نهادینه کردن فرهنگ رجحان منفعت عمومی بر منافع شخصی مجدانه تلاش کنند.

(۴) وسیله ارضای بسیاری از نیازها و رسیدن به اهداف ارزشمند جامعه، پول و درآمد است. بنابراین، فقردرآمدی یا بی‌توجهی به مسائل رفاهی و مالی کارمندان و نابرابری اقتصادی راه را برای توسل به وسایل نامشروع رسیدن به اهداف ازجمله فساد و تخلفات اداری باز می‌کند. ازاین‌رو لازم است تا هرچه سریع‌تر در زمینه سختی‌های اقتصادی رودرروی کارکنان دولتی و سایر مسائل رفاهی مردم برنامه و چاره عملیاتی اندیشید. به‌طور ویژه، دولت باید با تبعیض مثبت مسائل اقتصادی استان کردستان را در اولویت برنامه‌های اقتصادی و توسعه‌ای خود قرار داده و مسأله مهم عدم توسعه‌یافتگی زیربنایی آن را بیش‌ازپیش موردتوجه قرار دهد.

فهرست منابع

۱. ابراهیم‌زاده، رضا، پورغفاری، سیدرضا و فرهاد افشارنیا (۱۳۹۵). بررسی عوامل مؤثر بر بروز فساد اداری در دستگاه‌های دولتی، فصلنامه دانش ارزیابی، سال هشتم، شماره ۲۷، صص ۹۱-۱۱۱.
۲. ایرانی، جمال، وحدانی، اقبال، مشیرپناهی، کیهان و جمال محمدزاده (۱۳۹۱). استان‌شناسی کردستان، وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، چاپ سوم، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
۳. حبیبی، نادر (۱۳۷۵). فساد اداری؛ عوامل مؤثر و روش‌های مبارزه، چاپ اول، تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی وثقی.
۴. حسن‌دوست فرخانی، هادی و لیلی یزدان‌پناه (۱۳۹۳). بررسی گرایش دانشجویان به فساد اداری و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن (مطالعه دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان)، دو فصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال پنجم، شماره ۱، صص ۵۴-۳۳.
۵. حسینی هاشم‌زاده، داود (۱۳۹۴). مفهوم‌شناسی، تعاریف و گونه‌شناسی فساد، در دوگراف و دیگران (۱۳۹۴). چشم‌اندازهای نظری فساد، ترجمه هانیه هژیرالساداتی، داود حسینی هاشم‌زاده، جلیل یاری و محمد فاضلی، چاپ دوم، تهران: انتشارات آگاه.
۶. حقیقتیان، منصور، کریمی‌زاده، سمیه و جواد نظری (۱۳۹۱). بررسی برخی عوامل اجتماعی مؤثر بر فساد اداری (مطالعه موردی سازمان‌های اداری شهر یزد)، مجله جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست‌وسوم، شماره ۴ (پیاپی ۴۸)، زمستان، صص ۱۴۲-۱۲۵.
۷. خداداد حسینی، سیدحمید و محسن فرهادی‌نژاد (۱۳۸۰). بررسی فساد اداری و روش‌های کنترل آن، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۵، شماره ۱ (پیاپی ۱۸)، بهار، صص ۵۳-۳۷.
۸. خدری، بهزاد، محمدزاده اقدم، عبدالله و فریده سادات مؤمنی ماسوله (۱۳۹۴). عوامل اجتماعی مؤثر بر فساد اداری در سازمان‌های دولتی شهرستان سنندج، فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی، سال شانزدهم، شماره ۶۰، صص ۱۷۲-۱۳۷.

۹. خنیفر، حسین، الوانی، سیدمهدی، جندقی، غلامرضا و گلناز احمدی (۱۳۸۸). بررسی عوامل رفتاری و ساختاری مؤثر در بروز فساد اداری در سازمان‌های دولتی، فصلنامه دانش ارزیابی، سال اول، شماره ۱، صص ۷۳-۱۰۰.
۱۰. دوگراف، خیالت، واخناز، پیتر و پتريک فون مارافیک (۱۳۹۴). چشم‌اندازهای نظری فساد، ترجمه هانی هزیرالساداتی، داود حسینی هاشم‌زاده، جلیل یاری و محمد فاضلی، چاپ دوم، تهران: انتشارات آگاه.
۱۱. ربیعی، علی (۱۳۸۳). زنده‌باد فساد (جامعه‌شناسی سیاسی فساد در دولت‌های جهان سوم)، چاپ اول، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۱۲. رسولی، رضا (۱۳۸۴). نقش بانک جهانی در مبارزه با فساد، فصلنامه تحول اداری، دوره هشتم، شماره ۵۰، تهران، ترجمان سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، صص ۷۸-۶۱.
۱۳. رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۵). سرطان اجتماعی فساد، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۴. رهبر، فرهاد، میرزاوند، فضل‌الله و غلامرضا زال‌پور (۱۳۸۱). بازشناسی عارضه فساد مالی، ماهیت، گونه‌ها، پیامدها و آموزه‌های تجربی، جلد دوم، چاپ اول، جهاد دانشگاهی دانشکده اقتصاد تهران، تهران: مؤسسه نشر جهاد.
۱۵. رهنورد، فرج‌الله، طاهرپور کلانتری، حبیب‌الله و اعظم رشیدی (۱۳۸۹). شناسایی عوامل مؤثر بر فساد مالی در بین کارکنان دستگاه‌های اجرایی، پژوهشنامه مدیریت اجرایی، سال دوم، دوره ۱۰، شماره ۱ (پیاپی ۳۸)، صص ۵۲-۳۵.
۱۶. زاهدی، شمس‌السادات، محمدنبی، سینا و مهدی شهبازی (۱۳۸۸). بررسی عوامل مؤثر بر کاهش فساد اداری (مطالعه موردی در شهرداری تهران)، دو فصلنامه مدیریت فرهنگ سازمانی، سال هفتم، شماره ۲۰، پاییز و زمستان، صص ۲۹-۵۵.
۱۷. سازمان بازرسی کل کشور (۱۳۷۹). کج‌روی‌های اداری و مالی در دستگاه‌های مشمول بازرسی، در www.sokhangoo.net/index.php

۱۸. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۰). برنامه مبارزه با فساد و ارتقای سلامت در نظام اداری، چاپ اول، تهران: انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
۱۹. طالقانی، غلامرضا، طباطبائی، زهرا و علی غفاری (۱۳۹۳). بررسی عوامل فردی و سازمانی مؤثر بر فساد اداری در شعب بانک سپه استان قم، فصلنامه مدیریت فرهنگ سازمانی، دوره ۱۲، شماره ۲، تابستان، صص ۲۵۳-۲۳۵.
۲۰. عباس‌زادگان، سیدمحمد (۱۳۸۴). مدیریت بر سازمان‌های ناآرام، چاپ سوم، تهران: نشر کویر.
۲۱. عبداللهی، محمد و موسوی، میرطاهر (۱۳۸۶). سرمایه اجتماعی در ایران: وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان‌شناسی گذار، فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره ۲۵، صص ۱۹۵-۲۳۴.
۲۲. عظیمی، حسین، عطا‌فر، علی و علی شائمی بزرگی (۱۳۸۹). بررسی عوامل مدیریتی و سازمانی مؤثر بر فساد اداری- مالی در سازمان‌های دولتی مراکز استان‌های اصفهان و زنجان، دو فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، سال چهارم، شماره دوم، پاییز و زمستان، صص ۱۴۷-۱۲۹.
۲۳. فرهادی‌نژاد، محسن و محمد لگزیان (۱۳۹۰). پیمایشی طولی در زمینه علل فساد اداری و روش‌های کنترل آن (۱۳۸۸-۱۳۷۸)، فصلنامه چشم‌انداز مدیریت دولتی، شماره ۸، صص ۶۰-۴۵.
۲۴. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). گزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵.
۲۵. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰). سالنامه آماری استان کردستان، بخش نیروی انسانی.
۲۶. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰). نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان کردستان.
۲۷. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۹). گزارش وضعیت عمومی جامعه و عملکرد نهادهای حکومتی: نتایج نظرسنجی از شهروندان ۳۰ مرکز استان، معاونت پژوهشی، مرکز ملی مطالعات و سنجش افکار عمومی، در http://rc.majlis.ir/fa/mrc_report/show/786723.
۲۸. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۷). بازشناسی مؤلفه‌های مؤثر بر اختلاس در ایران، فصلنامه مجلس و پژوهش، دفتر بررسی‌های اقتصادی، شماره ۲۵، شهریور ماه.

۲۹. ویکی‌پدیا فارسی (www.wikipedia.com/fa)، استان کردستان.
۳۰. هییود، ئیل (۱۳۸۱). فساد سیاسی، ترجمه محمد طاهری و میرقاسم بنی‌هاشمی، چاپ اول، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی غیرانتفاعی.
31. Adam, M. S. (1989). "Anatomy of Corruption: An Approach to the Political Economy of under Development", *Ame. J. of Eco. and Soc.*, Vol. 48, Iss. 4, Pp. 441–456.
32. Adsera, A., Boix, C., and M. Payne (2003). "Are You Being Served? Political Accountability and Quality of Government", *the J. of Law, Eco. and Org.*, Vol. 19, Iss. 2, Pp. 445–466.
33. Alberto, A., and R. Di Tella (1997). "National Champions and Corruption: Some Unpleasant Interventionist Arithmetic", *the Eco. J.*, Vol. 107, Iss. 443, Pp. 1023–1042.
34. Anti-Corruption Online (2003). Professional and Business Women against Corruption, October 20th.
35. Atkinson, J. W. (1964). *An introduction to motivation*, Princeton, N. J., Van Nostrand.
36. Brewer, G. A., Choi, Y., and R. M. Walker (2007). "Accountability, Corruption and Government Effectiveness in Asia: An Exploration of World Bank Governance Indicator", *J. of Int. Pub. Man. Rev.*, Vol. 8, Iss. 2, Pp. 200–219.
37. Durkheim, E. (1951). *Suicide: A Study in Sociology*, New York: the Free Press.
38. Festinger, L. (1954). "A Theory of Social Comparison Processes", *J. of Hum. Rel.*, Vol. 7, Iss. 117, Pp. 116–140, at <http://hum.sagepub.com>.
39. Goel, R. K., and D. P. Rich (1989). "On the Economic Incentives for Taking

- Bribes”, *J. Pub. Choice*, Vol. 61, Iss. 3, Pp. 269–275.
40. Johnson, S., Kaufmann, D., and P. Zoido-Lobaton (1998). *Corruption, Public Finances and the Unofficial Economy*, Economic Commission for Latin America and the Caribbean, Santiago, at <http://repositorio.cepal.org/handle/11362/34372>.
41. Johnston, M. (2000). *Corruption and Democratic Consolidation*, Prepared for a Conference on “Democracy and Corruption”, Shelby Cullum Davis Center for Historical Studies, Princeton University, March 12, 1999, Revised, June 2000.
42. Ichiro, I., and S. Taku (2012). “The Determinants of Corruption in Transition Economies”, *Eco. Letters J.*, Vol. 114, Iss. 1, Pp. 54–60.
43. Independent Commission against Corruption (1998). *A Major Investigation into Corruption in the Former State Rail Authority of New South Wales*, Independent Commission Against Corruption, Sydney.
44. Lederman, D., Loayza, N. V., and R. R. Soares (2005). “Accountability and Corruption: Political Institutions Matter”, *J. of Eco. and Pol.*, Vol. 17, No. 1, Pp. 1–35.
45. Lho, K. and J. Cabuay (2005). *Corruption in the Korean Public and Private Sectors*, In Nicholas Tarling (Ed.), *Corruption and Good Governance in Asia*, Pp. 80–97, New York, Rutledge, Rutledge Studies in the Modern History of Asia.
46. Mauro, P. (2002). *The Persistence of Corruption and Slow Economic Growth*, IMF Working Paper WP/02/213, International Monetary Fund.
47. Pellegrini, L., and R. Gerlagh (2008). “Causes of Corruption: A Survey of Cross-Country Analyses and Extended Results”, *Eco. of Gov. J.*, Vol. 9, Iss. 3, Pp. 245–263.

48. Pillay, S. (2004). "Corruption – the Challenge to Good Governance: A South African Perspective", the Int. J. of Pub. Sector Man., Vol. 17, No. 7, Pp. 586–605.
49. Runciman, W. G. (1966). *Relative Deprivation and Social Justice: A Study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth-Century England*, Berkeley: University of California Press.
50. Sangita, S. N. (2003). "Anti-Corruption Strategies, Concepts and Perspectives", CVC Vig. Newsletter J., Government of India, the Central Vigilance Commission, Vol. 1, Iss. 1, August.
51. Shah, A. (2006). *Corruption and Decentralized Public Governance*, Policy Research Working Paper Series, 3824, Washington DC: World Bank.
52. Tanaka, S. (2001). "Corruption in Education Sector Development: A Suggestion for Anticipatory Strategy", the Int. J. of Edu. Man., Vol. 15, No. 4, Pp. 158–166.
53. Tanzi, V. (1994). *Corruption Government Activities and markets*, IMF Working Papers, WP/94/ International Monetary Fund, Washington D.C.
54. Zekos, G. I. (2004). "Ethics versus Corruption in Globalization", J. of Man. Dev., Vol. 23, No. 7, Pp. 631–647.